MESNEVÎ'NİN TÜRKÇE ŞERHLERİ

EDİTÖRLER
Prof. Dr. Ziya Avşar
Doç. Dr. Mehmet Özdemir
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Uçar

Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri

Selçuk Üniversitesi Yayınları No: 2023-002

11 Aralık 2023

ISBN (PDF): 978-975-448-239-3

DOI: https://doi.org/10.59726/SUPress/9789754482393

Anahtar Kavramlar: 1. Mevlâna 2. Mesnevî 3. Türkçe Şerhler

Atıf için:

Avşar, Z., Özdemir, M., & Uçar, A. (Ed.). (2023). *Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri*. Selçuk Üniversitesi Yayınları. https://doi.org/10.59726/SUPress/9789754482393

Selçuk Üniversitesi Yayınları, Bilimsel Yayınlar Koordinatörlüğü bünyesindedir.

Yayıncı: Selçuk Üniversitesi Yayınları

Yayıncı Sertifika Numarası: 43463

Bilimsel Yayınlar Koordinatörü: Prof. Dr. Erhan Tecim

Editörler: Prof. Dr. Ziya Avşar, Doç. Dr. Mehmet Özdemir, Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Uçar

Kapak Tasarımı: Öğr. Gör. Dr. Selman Karadağ

Sayfa Düzeni: Nazlı Yolbakan

Adres: Selçuk Üniversitesi Yayınları, Alaeddin Keykubat Yerleşkesi, Akademi Mah. Yeni İstanbul Cad. No: 369 Posta Kodu: 42130 Selçuklu-Konya / TÜRKİYE

Web: yayinevi.selcuk.edu.tr

e-posta: yayinevi@selcuk.edu.tr

Tel: 0 (332) 241 00 41

Bu çalışma Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) lisansı altındadır. Bu lisansın bir kopyasını görüntülemek için şu adresi ziyaret edin: https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/

Bu lisans, yazar atfının açıkça belirtilmesi koşuluyla, ticari kullanım için değil, kişisel kullanım için çalışmanın herhangi bir bölümünün kopyalanmasına izin verir.

Abdülmecid Sivâsî ve Şerh-i Mesnevî'si*

Ayhan ŞEN**

Özet

Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin kendi dönemi ve sonrasında yüzyılları aşan etkileri dikkate alındığında kültür tarihimizde bir başyapıt sayılan *Mesnevî-i Manevi* (*Mesnevî-i Şerif*) adlı eserine gerek Mevlevilik geleneğinden gerekse farklı ekollerden yetişen şahsiyetlerin yazmış olduğu pek çok tercüme ve şerh bulunmaktadır. Bu *Mesnevî* şerhlerinden biri, XVII. yy başlarında Anadolu'da ve İstanbul'da Halvetîlik yolunu etkin bir şekilde temsil etmiş, önemli bir âlim ve mutasavvıf olan Abdülmecid Sivâsî'nin *Mesnevî* şerhidir.

İlmi ve irfanıyla kendi devrinde padişahların övgüsüne mazhar olmuş bir şahsiyet olarak Abdülmecid Sivâsî'nin yazmış olduğu şerhin, *Mesnevî* şerh geleneğinde önemli bir yankı uyandırmamış olmasını sadece ilk cildin şerhinden ibaret kalışıyla açıklamak mümkün olabilir. Ancak eserin hâlen neşrinin yapılmamış olmasının, *Mesnevî* şerh geleneğinin tespit ve tahlil süreci itibarıyla önemli bir eksiklik olduğu ortadadır. Bu çalışmanın eserin tanınması konusundaki eksikliğin kısmen telafisine hizmet etmesi amaçlanmaktadır. Bu yazıda müellifin hayatı ve eserleri hakkında ana hatlarıyla bilgi verilmiş, devamında *Şerh-i Mesnevî*'nin muhtevası ve şerh metoduna dair bulgular özet hâlinde aktarılmıştır.

Abdülmecid Sivâsî and His Commentary on Mathnawi

Abstract

There are many translations and commentaries on Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî's work *Mesnevî-i Manevî*, which is considered a masterpiece in our cultural history, considering its influence over the centuries during and after his own period, written by figures from both the Mevlevi tradition and different schools. One of these *Mesnevî* commentaries is the work of Abdülmecid Sivâsî, an

* Abdülmecid Sivâsî'nin *Şerh-i Mesnevîsi*'nin tenkitli metni tarafımızca doktora tezi olarak yayına hazırlanmaktadır.

** Öğr. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, ayhansen0@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7208-0084

important scholar and mystic who effectively represented the Halvetî way in Anatolia and Istanbul at the beginning of the 17th century.

It may be possible to explain why the commentary he wrote for Abdülmecid Sivâsî, a person who was praised by the sultans of his time with his knowledge and wisdom, did not create a significant impact in the *Mesnevî* commentary tradition by the fact that it was only a commentary on the first volume. However, it is obvious that the fact that the work has not been published yet is a significant deficiency in the detection and analysis of the Mesnevî commentary tradition. It is our hope that this book chapter will serve to partially compensate for the lack of recognition of the work. In this article, the author's life and works are introduced in general terms, and then the findings regarding the content and commentary methods of *Şerh-i Mesnevî* are summarized.

Giriş

Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, edebî ve tasavvufi şahsiyetinin zirvesini temsil eden nadide eseri *Mesnevî-i Manevî* ile birlikte Türkistan'dan Anadolu'ya uzanan köklü bir kültürel birikimin en önemli ekollerinden birini temsil eder. *Mesnevî*'nin Anadolu'da başlayıp halka halka yayılan etkisini Avşar, *"Mesnevî'nin sırrı hem medrese hem de tekke birikimimizi bir elde toplayıp yüksek bir sanat ve estetik anlayışla yeniden terkip etmesidir."* diyerek çözümler. *Mesnevî*'nin basit gibi görünen fıkra ve hikâyelerle örülmüş olan kurgusunda, tarihî Horasan mektebinin bilgi, sevgi ve hoşgörüye dayalı ilkelerini görmenin mümkün olduğunu söyler (Avşar, 2017).

Mesnevî'nin yazılış sürecine dair bilgilerin kaynağı olarak Ahmed Eflâkî Dede'nin *Menâkıbü'l-Arifîn* adlı eseri gösterilir. Eserde geçtiği şekliyle sırdaşı Hüsameddin Çelebi, Mevlâna'ya musahiblerin okuması için Senâî'nin *İlâhî-nâme*'si ve Feridüddin Attar'ın *Mantıku't-Tayr*'ı tarzında bir eser telif etmesi için teklifte bulunması üzerine onun da sarığının arasından çıkardığı ilk on sekiz beyti vermesiyle *Mesnevî-i Manevî*'ye başlandığı nakledilir (Güleç, 2008: 3). Tâhirü'l-Mevlevi, *Mesnevî-i Manevî*'nin Hüsameddin Çelebi'nin fehim ve idraki gözetilerek telif edildiğini nakleder (Tâhirü'l-Mevlevi, 1963: 22).

Mevlâna, altı cilt (defter) ve yaklaşık 25.700 beyitten oluşan *Mesnevî*'sini, ilk halifesi Hüsameddin Çelebi'nin tavsiyesi ve kendi manevi ilhamlarının uyuşması neticesinde yazdığını ifade eder. Eserin telif tarihine dair muhtelif bilgiler olmakla birlikte, yazımının sekiz on yıl kadar sürdüğü ve altıncı cildin 666 (1268) tarihinde tamamlandığı bilgisi mevcuttur. Ayrıca *Mesnevî* şarihi İsmail Ankaravi'nin esere

ait bir yedinci cildin daha bulunduğuna dair beyanları vardır (Ceyhan, 2004: 325-326).

Mesnevî'nin en muteber yazma nüshası hâlen Konya Mevlâna Müzesi nr. 51'de bulunan Konyalı Muhammed b. Abdullah tarafından istinsahı tamamlanmış olan nüshadır. Reynold A. Nicholson, 8 ciltlik tenkitli *Mesnevî* neşrinin ilk ciltlerini bu nüshadan habersiz olarak hazırlamış, bu nüshanın farklarını sonradan çalışmasına dâhil etmiştir. Bu önemli nüshanın 1992'de Tahran'da ve 1993'te Ankara'da olmak üzere neşirleri yapılmıştır (Karaismailoğlu, 2007: 19; Örs ve Kırlangıç, 2015: 11).

Mesnevî'ye yazılan ilk Türkçe tam şerh, Mustafa Şem'î'ye aittir. Ancak bu sahada İsmail Rusûhî-yi Ankaravî Efendi'nin şerhi bir ekol oluşturmuş ve kendisine "Hazret-i Şarih" denilmiştir. Mehmed Murad Nakşibendî, Ahmed Avni Konuk, Tâhirü'l-Mevlevi, Veled İzbudak, Abdülbaki Gölpınarlı ve Şefik Can gibi isimler *Mesnevî*'nin tercüme ve şerh geleneğine hizmet etmiş önemli şahsiyetlerdir. Son dönemde Amil Çelebioğlu'nun Nahifî tercümesinden derlediği neşri, Mehmet Kanar'ın beyitlerin Farsçasıyla birlikte yayınladığı Türkçe tercümesi, Adnan Karaismailoğlu'nun tam metin tercümesi ve Derya Örs ile Hicabi Kırlangıç'ın birlikte hazırladıkları tercüme bu alanda kayda değer çalışmalardır. Bu sıralanan isimler ve çalışmaları *Mesnevî-i Manevî*'nin metin neşri ve şerhine dair en temel örneklerdir. Bunların yanında akademik ve kültürel pek çok alanda Mesnevî odaklı çalışmalar yapılmaya devam etmektedir.

Mesnevî'nin ilk cildiyle sınırlı kalmış olsa da Abdülmecid Sivâsî şerhinin, muhteva ve metot itibarıyla bu geleneğe önemli katkılar sağlayacağını söylemek mümkündür. Bu çerçevede müellifin hayatı, şahsiyeti ve özellikle *Şerh-i Mesnevî*'si olmak üzere eserleri hakkındaki tespitler dikkatlere sunulacaktır.

1. Abdülmecid Sivâsî

Hayatı-Şahsiyeti

Muhammed Nazmi Efendi, *Hediyyetü'l-İhvan* adlı eserinde *Şerh-i Mesnevî* müellifi Abdülmecid Sivâsî'yi "ismi Abdülmecid, künyesi Ebu'l-Hayr, lakabı Mecdü'd-dîn, şöhreti Sivâsî, mahlası Şeyhî ve nesebî silsilesine nispet ederek de ibnü'ş-Şeyh Muharrem Efendi b. Ebu'l-Berekât Muhammed b. Arif Hasan" diye takdim eder (Türer, 2005: 389).

971/1563 yılında Zile'de (Tokat) doğan Abdülmecid Sivâsî'nin dedesi Ebu'l-Berekât Muhammed Efendi Horasan'dan gelip bu bölgeye yerleşmiştir

(Gündoğdu, 2000: 40-41). İlk tahsilini aldığı babası Ebu'l-Leys eş-Şeyh Muharrem Efendi ise hayatını bu beldede ilmî çalışmalarla geçirmiş, Molla Câmî Şarihi olarak tanınmış bir şahsiyettir (Vassaf, 2015: 479).

Abdülmecid Sivâsî, Zile'de doğduğu için "Zilî" ünvanı ile anılmış olsa da asıl şöhretini Sivas'a gittikten sonra temin ettiğinden "Sivasî" nisbesi ile tanınmıştır. Şiirlerinde ise daha ziyade "Şeyhî" mahlasını tercih ettiği görülmektedir.

Kaynaklarda Feyzullah Efendi adlı bir ağabeyi, Abdülkerim ve Abdürrezzak adlı iki erkek kardeşi ve Safa adında da bir kız kardeşi olduğu bilgisi vardır. Eşi hakkında geçerli bilgi mevcut değildir. Raziye, Safiye ve Alime adında üç kızı ile Abdülbaki adında bir oğlu olduğu bilinmektedir (Gündoğdu, 2000: 42).

Babası Şeyh Muharrem Efendi, amcaları Şeyh Ebu'l-Meâlî İbrahim ve Mevlâna İsmail Efendilerin her biri âlim, fazıl ve muttaki kimselerdir ancak bu kardeşler içinde her bakımdan öne çıkan bir isim vardır ki o da Şemseddin Sivâsî'dir.

Abdülmecid Sivâsî'nin aynı zamanda üstadı ve şeyhi olan Şemseddin Sivâsî, Sahn Medreselerinde müderrislik mevkiine kadar çıkmış, bu makamlarda huzur bulamayıp sufilere katılma maksadıyla istifa etmiş, sonra da Halvetî silsilesinden Şeyh Abdülmecid Şirvânî'nin terbiyesinde tasavvuf halkasına dâhil olmuştur. Sivâsîler ailesi içinde önemli bir yeri olan ve şeyhinin hitabıyla "Kara Şems" olarak ünlenen Şemseddin Sivâsî, Sivas Valisi Hasan Paşa'nın şehrine daveti üzerine buraya yerleşmiş ve genel olarak Sivas'ta vaaz ve irşatlarda bulunmuştur. Kanûnî Sultan Süleyman, III. Selim, III. Murad, III. Mehmed gibi padişahlardan hürmet görmüş, aldığı davetler üzerine İstanbul'da da irşat faaliyeti yürütmüş, devrin ulemasının teveccühü kazanmıştır (Gündoğdu, 2000: 45-48). Şemseddin Sivâsî'nin hayatını konu alan en kapsamlı kaynak, Receb Sivâsî'nin kaleme aldığı müstakil bir menakıpname niteliğindeki *Necmü'l-Hüdâ* adlı eserdir (Receb Sivâsî, 1089). Gündoğdu, bu menakıpnamenin aynı zamanda Abdülmecid Sivâsi hakkında bilgi veren ilk eser olduğunu da nakleder.

Abdülmecid Sivâsî'nin hem zahirî ilimler ve tasavvuf taliminde hem de ulema içinde tanınmasında amcası ve şeyhi Şemseddin Sivâsî'nin etkisi önemlidir. Erken yaşta hafızlığını tamamlayan Abdülmecid, iyi derecede Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Kısa sürede âlet ilimlerini tahsil etmiş, tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerinde dikkat çekici bir düzeye ulaşmıştır (Gündoğdu, 2000: 44). Talebelerine *Keşşaf Tefsiri*'ni okutmak için amcasından icazet aldığı nakledilir (Türer, 2005: 390; Vassaf, 2015: 479).

Otuz yaşına geldiğinde ilmî yolculuğuna fasıla verip tasavvuf yoluna yönelmiştir. O zamana kadar hocası olan amcası Şems-i Sivâsî'yi şeyh kabul ederek ona bağlanmak ve Halvetî yolunun inceliklerini öğrenmek istemiştir. Buna karşılık amcasının ona şöyle dediği rivayet edilir: *"Abdülmecid, sen zâhir-bînsin ve ilm-i zâhirde ferid olduğundan, ilim sana gâyet vücûd virmiştir. İrşâd ve tesellî sana geç vâki' olur. Amma gâyet hûb olursan, cümle ihvânını sebk idüb cümleden âlî olursun."* (Türer, 2005: 392). Nazmi Efendi, Abdülmecid Sivâsî'nin amcasının sözlerindeki gibi kısa zamanda yedi mertebeyi tafsilatıyla geçtiğini ve tasavvufi olgunluğa eriştiğini söyler. Hatta Şemseddin Sivâsî bunu *"Bizi bi't-tamam yağmaladın ve nasb-ı 'aynım oldun."* diyerek ifade etmiştir (Türer, 2005: 393). Aynı şeyi Receb Sivâsî *"Adeta Şemseddin Sivâsî'nin nüsha-i saniyesidir."* sözleriyle teyit eder (Gündoğdu, 2000: 55).

Abdülmecid Sivâsî, icazetini aldıktan sonra şeyhinin iradesiyle önce Merzifon'a sonra da 1005/1596 yılında Zile'deki Halvetî Dergâhı'na, vefat eden Şeyh Veliyyüddin Efendi'nin yerine halife tayin edilmiştir. Buralardaki görev ve hizmeti süresince çok sayıda insana vaaz ve nasihatta bulunmuştur. Amcası Şemseddin Sivâsî'nin vefatından sonra ise kısa sürelerle Pir Mehmed Efendi ve Receb Sivâsî post-nişinliği yürütmüşler, onların da vefatları üzerine Abdülmecid Sivâsî, halife ve müritlerin istek ve davetleriyle Sivas'a Şemseddin Sivâsî Dergâhı'na gelip amcasının yerine meşihat makamına geçmiştir. Abdülmecid Sivâsî, buradaki post-nişinliği döneminde tarikatın irşat halkasını daha da genişletmiştir (Gündoğdu, 2000: 55-56).

Devrin padişahı III. Mehmed Han, merhum Şemseddin Sivâsî'nin Eğri Seferi'ndeki refakatinden dolayı maddeten ve manen çok fayda gördüğünü de belirterek Abdülmecid Sivâsî'yi bir fermanla İstanbul'a davet etmiştir (Türer, 2005: 395). Bu davete icabet eden Abdülmecid Sivâsî, Ayasofya yakınında bir eve yerleşmiş ve ilk vaazını Ayasofya Camisi'nde vermiştir. Hüseyin Vassaf Bey, *Sefine-i Evliya* adlı eserinde devlet erkânı ve ulemanın da bulunduğu bu vaazda *"…hazırûnu müstağrak-ı zevk-i rûhânî eylemiştir."* sözleriyle dinleyenleri derinden etkilediğini söyler (Vassaf, 2015: 480). Ayasofya Cami vaazlarına her tabakadan çok sayıda insan rağbet göstermiş ve bu teveccüh Sivâsî Efendi'nin İstanbul'un diğer camilerinde devam eden vaazlarına da artarak devam etmiştir. Sultan Ahmed Camisi'nin temel atma merasiminde (1018/1609) Aziz Mahmud Hüdayî ile birlikte dua etmiştir. Muhammed Nazmi dışındaki kaynaklarda Abdülmecid Sivâsî'nin merasimde hazır bulunuşu ve duaya iştiraki konusunda ittifak yoktur. Cami açıldığında ise ilk cuma vaazını kendisi vermiş ve ölünceye kadar da bu camide vaizlik görevini ifa etmiştir (Gündoğdu, 2000: 63).

Abdülmecid Sivâsî'nin şeyhlik makamında iken İstanbul'a yerleşmesi üzerine tarikatın Şemsiyye kolu için başka halifeler tayin edilmişti ve artık Halvetîliğin İstanbul'da Sivâsiyye adında yeni bir kolu teşekkül etmiş bulunuyordu. Bu kolun bir şube sayıldığı dönem olarak kaynakların çoğu Sivâsî Efendi'den sonra gelen Abdülehad Nuri'nin halifeliğini gösterirler (Gündoğdu, 2000: 175). Ancak kuşkusuz Halvetiliği İstanbul'a taşıyan ve burada ilk olarak temsil eden kişi Abdülmecid Sivâsî'dir. Gündoğdu bu konuda Sivâsiyye kolunun "Şemsiyye'nin İstanbul'daki temsilcilerine nispet edilen ve aslında ondan farklı olmayan bir şube" olduğu görüşündedir (Gündoğdu, 2000: 177).

Temsil ettiği tasavvuf yolunun inceliklerini, vaizlik hizmetiyle uyumlu bir çizgide birleştiren Abdülmecid Sivâsî'nin Payitaht'a yerleştikten sonraki hayatında iki husus dikkati çeker: Biri Osmanlı padişahları ile olan dengeli münasebetleri, diğeri de fıkıh ve tasavvuf konularında ortaya atılan müfrit fikir ve davranışlara karşı doğru bildiklerini müdafaa gayretidir.

Sultan III. Mehmed'in Abdülmecid Sivâsî'yi İstanbul'a davet etmesi, sadece amcası Şemseddin Sivâsî'ye gösterdiği itibarın bir tezahürü değildir. Padişah, bizzat tayin ettiği Abdülmecid Sivâsî'nin Ayasofya Camisi'ndeki vaazlarına düzenli olarak iştirak da etmiştir. Sivâsî Efendi, Sultan I. Ahmed'le çok daha yakın münasebetler içinde olmuştur (Gündoğdu, 2000: 71). Muhammed Nazmi, Sultan I. Ahmed'in hürmet ve samimiyet hislerinin bir nişanı olarak Abdülmecid Sivâsî'ye "Pederim" şeklinde hitap ettiğini nakleder (Türer, 2005: 391). Bu hürmet ve sevgi hisleri karşılıklı olmakla birlikte Sivâsî Efendi, itikadî konularda devletin bazı hatalı uygulamalarını da açıkça dile getirmiş ve eleştirilerini bizzat padişaha iletmiştir. Sultan IV. Murat ise tarikat liderlerinin çoğunu kendi saltanatı için tehdit gören ve birçoğunu katletmiş, çetin bir padişahtır. Abdülmecid Sivâsî'yi de çok defa katletme niyetinde olmuş ancak buna muvaffak olamamıştır. Zaman içinde Sivâsî Efendi'nin maneviyatı konusunda müspet kanaatlere sahip oldukça, padişahın ona hürmeti artmış ve iltifat göstermiştir. Bağdat Seferi öncesinde fikrini alması, kılıç kuşanma ve dua faslında Abdülmecid Sivâsî'nin hazır bulunması ve bizzat Hz. Ömer kılıcını IV. Murat'a Sivâsî Efendi'nin bağlaması gibi örnekler o dönemde dahi elde ettiği saygınlığı göstermesi açısından önemlidir (Gündoğdu, 2000: 82-84).

Abdülmecid Sivâsî'nin hayatı konu edildiğinde o dönemde İstanbul'un selâtin camilerinde sert üslubuyla verdiği vaazlarla dikkat çeken Kadızade Mehmet Efendi ile olan fikrî ve ilmî münazaraları bilhassa öne çıkar. Birgivî Mehmet Efendi ekolünden tahsil görmüş olan Kadızade, İbn-i Teymiye'den görüşler naklederek selefî akidesini müdafaa ederken tasavvuf ehline karşı cephe

almıştır. Kendisini şeriatın müdafii ve hamisi olarak konumlandırmış, fıkhî konuları gündeme getirerek sufileri hedef almıştır. Onun karşısında hem tasavvuf yolunu içinden bilen hem de ilmî yönü kuvvetli biri olarak Abdülmecid Sivâsî sağlam bir duruş sergilemiş ve tartışmaya açtığı konuların hepsine açık bir dil ve net hükümlerle cevaplar vermiştir. Bu münazaralar tarih kayıtlarına Kadızadeliler-Sivâsîler mücadelesi olarak geçmiştir (Gündoğdu, 2000: 93). Abdülmecid Sivâsî'nin bir de o dönemde Melamiliğin devamı olan Hamzavîler içinde kutup bir şahsiyet sayılan İdris-i Muhtevî ile mücadelesi önem arz eder. Asıl adı Şeyh Ali Rûmî olan bu şahıs Hüsameddin Ankaravi'den sonra Melamiliği temsil etmiş, terzilik yaptığı için de İdris Aleyhisselam'a telmihen bu adla anılmıştır. Hayatı boyunca avam-havas çok sayıda insanı irşad etmiş ancak kimliğini hiçbir zaman açık etmemiş, ilginç bir şahsiyettir. Sivâsî Efendi, Melamilik ve bu şahıstan devam eden İdrisilik gibi tarikat ekollerini Hurufiliğin bir devamı olarak gördüğü için bu gruplara şiddetli ithamlarda bulunmuş, onlara karşı da Kur'ân ve Sünnet çizgisini koruma gayreti içinde olmuştur (Gündoğdu, 2000: 125-127).

Abdülmecid Sivâsî, Sultan Ahmed Camisi'nde vaizlik görevine devam ederken 1049/1639 yılının ekim ayında, 78 yaşında vefat etmiş, Eyüp Nişancası'ndaki hanesinin bahçesine defnedilmiştir. İki yıl sonra Sultan IV. Murat'ın annesi Mahpeyker Valide Sultan'ın Sivâsi Efendi'yi rüyasında gördükten sonra kabrinin bulunduğu yere türbe inşa ettirdiği ve burada tarikat ayinlerine devam edildiği nakledilir (Vassaf, 2015: 481).

Ölümünün üzerine yeğeni ve halifesi Abdülehad Nuri Efendi, yazdığı manzumede şu beyti tarih düşürmüştür:

"Gam itmiş iken aklı çâk, târîhini didi bu hâk,

Bin kırk tokuzda aldı pâk, Sivasî uçmakda mekân." (Türer, 2005: 468).

2. Eserleri

Abdülmecid Sivâsî'nin eserleri ve bu eserlere ait nüshaların tamamı net olarak tespit edilememiştir. Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*'sına aldığı toplam yirmi altı eserle en kapsamlı listeyi vermiştir ancak bu liste küçük hacimli risaleleri de içerdiği için tam ve sağlıklı bir tasnif değildir (Vassaf, 2015: 482). Bu konuda en kapsamlı tasnif ve etüdü Cengiz Gündoğdu, müellifin hayatı ve eserleri üzerine hazırlamış olduğu doktora tezinde yapmıştır. Gündoğdu, Sivâsî'nin eserlerini muhteva bakımından değil de kütüphane kayıtlarında olanlar ve olmayanlar

şeklinde tasnif etmiştir (Gündoğdu, 2000: 210). Bu çalışmada temel olarak bu tasnif esas alınıp müellifin eserleri kısaca tanıtıldıktan sonra özellikle *Mesnevî-i Manevi* ekseninde telif ettiği eserlerin nüsha bilgileri yeniden derlenmiştir. İkinci bölümde ise asıl üzerinde çalışılan eser olan Şerh-i Mesnevî ana hatlarıyla incelenmiştir.

Tefsîr-i Sûre-i Fâtiha

Fatiha Sûresi'nin tefsiri bağlamında tasavvufi seyr-i sülukun niteliklerini anlatan bir eserdir. Süleymaniye Ktp. Mihrişah Sultan nr. 300/2'de ve Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa nr. 1367/1'de kayıtlı iki adet nüshası bulunmaktadır. Mustafa Kılıç bu eser üzerine yüksek lisans tezi hazırlamıştır (Kılıç, 2005).

Bidâ'atü'l-Vâizîn

Seçilmiş hadislerin tercümeleri ile tasavvufi açıdan şerh ve izahlarından oluşan bir eserdir. Kütüphanelerde biri Süleymaniye Ktp. Kılıç Ali Paşa 1032/2, diğeri ise TDK Ktp. Yazma nr. A/242/1'de esere ait iki nüsha kaydı vardır.

Letâifü'l-Ezhâr ve Lezâizü'l-Esmâr

Taklidî iman ile tahkikî iman konularını ve bunların amel ve ibadetlere yansımalarını ele alan bir eserdir. Süleymaniye Ktp. Mihrişah Sultan nr. 255'teki kayıtta eser bu adla geçmektedir ancak Laleli Koleksiyonu nr. 1613'te *et-Tibrü'l-Mesbûk fî Nasîhati'l-Mülûk Tercümesi* diye kaydedilmiştir. Nüshanın başında da *Nesâyihü'l-Mülûk* notu vardır. Eserin İstanbul Üniversitesi Ktp. Türkçe Yazmalar, nr. 1828 ve nr. 1886'da kayıtlı iki nüshası daha mevcuttur. Bu eserin Laleli Koleksiyonu'nda geçtiği biçimde İmam Gazâlî'nin aynı adlı eserinin (*et-Tibrü'l-Mesbûk fî Nasîhati'l-Mülûk*) tercümesi olup olmadığı tahkiki gereken bir konudur.

Miskâlü'l-Kulûb

Doğru yolu arayanları sahte sufilerin tuzaklarından sakındırmayı amaçlayan ve tasavvuf yolunun erkânını öğreten didaktik bir eserdir. İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar, nr. 2311'de kayıtlı bir nüshası mevcuttur.

Mi'yâr-ı Tarîk

Ayetlerden çıkarılan yorumlarla nefis terbiyesi ve kalp tasfiyesinin usül ve erkânını beyan eden tasavvufi bir eserdir. Süleymaniye Ktp. Mihrişah Sultan nr. 300/3 ve Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa nr. 1367/2'de olmak üzere iki adet nüshası bulunmaktadır.

Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâikin ve Kâid

Kelam ilmi üzerine Arapça telif edilmiş eserlerden Türkçeye yapılmış bir tercüme niteliğindeki eser; adından anlaşıldığı üzere akâid konularını ele almakta ve ifrat fırkaların Kur'ân üzerine yaptıkları yanlış yorumları tashih etmektedir. Sivâsî'nin en çok nüshası bulunan eseridir. Gündoğdu bu eserin Hüseyin Vassaf'ın

tasnifinde geçen *Risâle fi'l-Bataleti ve'l-Melâhide* adlı eserle aynı eser olabileceğini ifade eder (Gündoğdu, 2000: 223). Eserin nüsha tasnifine dair en geniş listeyi yayınlayan Bozaslan yirmi adet nüsha tespit etmiştir (Bozaslan, 2016: 18-19).

Makâsıd-ı Envâr-ı Gaybiyye ve Mesâ'id-i Ervâh-ı Tayyibe vü Ayniyye

Yâr Ali b. Siyâvuş b. Avren Divriğî'nin Farsça kaleme aldığı *Kitâbü'l-Makâsıd* adlı eserinin tercümesi olup varlık âlemi ve esmâ-i ilâhiyenin sırları, tevhidin mertebeleri gibi konuları içerir. İÜ Ktp. Türkçe Yazmaları nr. 2233 ve Beyazıt Devlet Ktp. Veliyüddîn Efendi nr. 1855'te iki adet nüshası bulunmaktadır.

Kazâ ve Kader Risâlesi

Kaderiye, Cebriye, Mutezile ve Ehl-i Sünnet fırkalarının kaza ve kader konusuna bakışlarını dile getiren bir risaledir. Esere ait iki nüshadan biri İstanbul Üniversitesi Ktp. Türkçe Yazmalar, nr. 1903'te, diğeri Beyazıt Devlet Ktp. Velîyüddin Efendi nr. 347/8'de kayıtlıdır. Bu risalenin muhtevasına dair derleme bir çalışmayı Zeki Hayran adına İhramcızade Hacı İsmail Hakkı Altuntaş yayınlamıştır (Altuntaş, 2010).

Fir'avn İmânına Dâir Risâle

Tek nüshası bulunmuş olan ve Sivâsî Efendi'nin müridlerince derlenmiş olduğu belirtilen eserde Fir'avn'ın iman ile ölüp ölmediğine dair ihtilafı beyan edilmektedir. *Sefine-i Evliya'*da Risâle-i Fir'avn adıyla geçen bu eserin bilinen tek nüshası Süleymaniye Ktp. Mihrişah Sultan nr. 294/52'te kayıtlıdır.

'Uddetü'l-Müsta'iddîn

Süleymaniye Ktp. Kasideci-zâde nr.731/2'de *Umdetü'l-Müsta'iddîn* adıyla kayıtlı bu eser, muhtelif Arapça kaynaklardan alıntılar da yaparak Arapça sarf kaidelerini izah eder (Gündoğdu, 2000: 245).

Dîvân

Abdülmecid Sivâsî Divanı'nın nüshaları hakkında farklı tasnif çalışmaları vardır. Recep Toparlı, divanı ilki 1984, ikincisi 2015 yılında olmak üzere iki nüsha üzerinden yaptığı derleme ile iki defa yayınlamıştır. Gündoğdu ise eserin 3 nüshası bulunduğu bilgisini verir (Gündoğdu, 2000: 249). Divan üzerine yapılmış en kapsamlı çalışma Alper Ay'a ait yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada esere ait 6 nüsha tespit edilip divanın tenkitli metni hazırlanmıştır. Bu çalışmaya göre divanda 86 gazel, 2 kaside, bir tahmis, bir murabba, bir muhammes, mesnevî nazım şekliyle bir silsilenâme ve bir de pendnâme vardır (Ay, 2014: 153-158).

Kasîde fî Medhi'n-Nebî

Hz. Peygamber'in övgüsünü konu alan bu eser için Gündoğdu, Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa, nr. 2755/4'te ve İstanbul Üniversitesi Ktp. Türkçe Yazmalar nr. 196'da *Şerh-i Cezire-i Mesnevî* nüshasına eklenmiş olmak üzere iki nüsha

tasnif etmiştir (Gündoğdu, 2000: 249). Ayrıca Süleymaniye Ktp. Çelebi Abdullah nr. 318/1'de aynı adla bir nüsha kaydı daha mevcuttur.

Şerh-i Hilye-i Resûl

Hz. Peygamber'in şemâilini hadis ve şiir iktibaslarıyla dile getiren bu eser için Gündoğdu, Süleymaniye Ktp. Serez nr. 3935/1'de ve İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar nr. 621'de olmak üzere iki nüsha tanıtmıştır (Gündoğdu, 2000: 250-251). Ayrıca eserin Süleymaniye Ktp. Esad Efendi nr. 1418/2'de kayıtlı *Hilye-i Şerif* adıyla bir nüshası daha görünmektedir.

Nasîhatnâme

Gündoğdu, Süleymaniye Ktp. Murad Buhârî nr. 326/4'te bulunan "ez-Zilî" adına kayıtlı bir nüshayı, kaynaklarda adına rastlamadığımız bu eser için kaydetmiştir. Yazar, *"Pendname"* adıyla da anıldığını belirttiği eserin, İmam-ı Azam'ın İmam Ebu Yusuf'a öğütlerinden oluştuğunu söyler (Gündoğdu, 2000: 251-252).

Kasîde-i Abdülmecid Sivasî

Eser, içerik olarak medrese ulemasının sufilere yönelik yaptıkları tenkitlere cevap niteliğinde Arapça olarak Abdülmecid Sivâsî tarafından kaleme alınmış olan kasidenin Abdullah Bosnevi tarafından tahkik ve şerhinden oluşmaktadır. Gündoğdu, esere ait iki adet nüsha bilgisi verir. Biri Süleymaniye Ktp. Ayasofya nr. 2077/5'te, diğeri ise Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Emanet Hazinesi nr. 1307'de kayıtlıdır (Gündoğdu, 2000: 252).

Mektub ilâ Hüsam Dede ve Hazerât-ı Hamse

Kayıtlarda müstakil nüsha hâlinde bulunan eser, tarikat usülleri ve irşad adabına dair sorulan sorulara verilen cevapları içerir. Bunun dışında diğer eserlerin içinde geçen başka mektuplar da mevcuttur (Gündoğdu, 2000: 232). Esere ait iki adet nüsha Süleymaniye Ktp. Mihrişah Sultan, nr. 300/5 ve Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa, nr. 1364/4'te kayıtlıdır.

Kasîde-i Hamriyye Tercümesi

Yusuf Yıldırım, makalesinde eserin tespit edilebilen tek nüshası olarak Süleymaniye Ktp. H. Şemsi Güneren, nr. 32/1'de kayıtlı bir mecmuayı kaydeder. Söz konusu şiirin, 77b-80b varakları arasında derkenar kısmında bulunduğu bilgisini verir. Verilen nüsha dijital kayıtlarda Kitâbü'l-İstihsân olarak geçmektedir. Yıldırım, müstakil bir eser olmadığı için bu tercüme hakkında tezkire veya diğer klasik dönem kaynaklarında bilgiye rastlanmadığını belirtir. Eserin içeriği İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye kasidesine Abdülmecid Sivâsî tarafından kaleme alınmış olan tercüme oluşturmaktadır (Yıldırım, 2015: 151-175).

Meyâdînü'l-Fursân

Nüshalarının birinde *Lügât-i Mesnevî* adıyla da kaydedilmiş olan eser, nakil kaynakların çoğunda bu adla anılmaktadır. *Mesnevî*'nin anlaşılmasını kolaylaştırmak için yazılmış olan eserde Farsça grameri üzerine bilgiler ve alfabetik düzende Farsça sözcüklerin anlamları bulunmaktadır. Gündoğdu, eserin Süleymaniye Ktp. Aşir Efendi nr. 3935/1'de (Buradaki numara kaydı hatalıdır. Doğrusu nr. 385 olmalıdır.) ve Nûruosmaniye nr. 4323/4886'de olmak üzere iki nüshasını kaydeder (Gündoğdu, 2000: 244). Bunların dışında Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 8440 numaralı kayıtta bir nüsha daha bulunmaktadır. Harun Tan, eserin tek nüshası üzerinden yüksek lisans tezi hazırlamıştır (Tan, 2006).

Şerh-i Kaside-i Mîmiye

Eser, Mevlâna'ya ait on bir beyitlik bir kasidenin şerhini içermektedir. Abdülmecid Sivâsî, bu şerhi hiçbir kaynağa müracaat etmeden kendi ilhamlarına dayalı olarak yazdığını belirtmektedir. Gündoğdu, esere ait dört nüsha kaydeder. *Şerh-i Ebyât-ı Celâleddîn-i Rûmî, Şerhu Ebyâtı Mevlâna Celâleddîn er-Rûmî* gibi muhtelif isimlerle de kayıtlara geçmiş olan nüshalar, Süleymaniye Ktp. Mihrişah Sultan, nr.300/4, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr.1755/16, Süleymaniye Ktp. Dâru'l-Mesnevî, nr. 253/2 ve Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa, nr. 1367/3'te bulunmaktadır (Gündoğdu, 2000: 241-242). Ayrıca Süleymaniye Ktp. Hacı Reşit Bey nr. 107/3'te kayıtlı bir nüsha daha mevcuttur.

Müşkilat-ı Mesnevî

Gündoğdu, Katip Çelebi (*Keşfü'z-Zünûn*) ve İsmail Paşa'dan (*Hediyyetü'l-Arifîn*) rivayetle Abdülmecid Sivâsî'nin böyle bir eseri olduğunu nakleder. Ancak esere ait olarak bildirdiği Süleymaniye Ktp. Nafiz Paşa nr. 1491'te kayıtlı nüshada müellife dair bir kayda rastlanmamıştır. Ayrıca burada kayıtlı olan esere ait olarak görünen yedi farklı nüsha daha tespit edilmiştir. Bu nüshalardan bazıları da müellif kaydı olarak Musannifek, Alâ'eddin Ali b. Muhammed b. Mes'ûd eş-Şahrûdî el-Bistâmî olarak görünmektedir. Ancak bu müellif kaydının da doğruluğu şüphelidir. Söz konusu eserin (Müşkilat-ı Mesnevî) Abdülmecid Sivâsî'ye ait olup olmadığı, değilse kime ait olduğu da tahkiki gereken bir konudur.

Şerh-i Cezire-i Mesnevî

Abdülmecid Sivâsî'nin bu eseri, Edirne Mevlevihanesi Şeyhi Yusuf Sineçak'a ait olan *Cezire-i Mesnevî* adlı esere Bağdatlı Mehmet İlmî Dede'nin eserinden sonra yazılmış olan ikinci şerhtir. Gündoğdu ve Bozaslan bu eser için beş adet nüsha kaydı vermişlerdir (Gündoğdu, 2000: 240; Bozaslan, 2016: 28-30). Ancak bu beş nüshanın dördü uyuşmaktadır. Bozaslan esere ait beş adet nüsha kaydını doğru olarak aktarmıştır. Ancak Gündoğdu'nun tasnifinde Hacı Mahmud Efendi

2453 numaralı nüsha iki defa yazılmıştır. Ayrıca bu iki yazar da nüshaları eksik tasnif etmiştir. Bu eser üzerine doktora/tenkitli metin çalışması yapmış olan Fatıma Aydın, eseri yedi nüsha olarak tasnif etmiştir (Aydın, 2019: 347-353).

Şerh-i Mesnevî

Bu eser incelememizin asıl kısmını teşkil etmektedir. İkinci bölümde Abdülmecid Sivâsî'nin *Şerh-i Mesnevî*'si'nin üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulacaktır.

Abdülmecid Sivâsî'nin Diğer Eserleri

Müellifin klasik dönem kaynaklarında adı geçen fakat kütüphanelerde nüshasına rastlanmayan küçük veya büyük hacimli pek çok eserinden söz edilir. Bunlara geçmeden önce bir makale çalışmasında Abdülmecid Sivâsî'ye ait olduğu belirtilen *"Risale fî Kavlihi Teâlâ Felâ ve Rabbike lâ Yu'minûn"* adlı beş varaklık Arapça eseri de buradaki tasnife dâhil etmek gerekir. Mehmet Çiçek, makalesinde eserin Nisâ sûresi 65. âyetin sebeb-i nüzûlüne dair bazı tartışmaları ve Sivâsî'nin konuyla ilgili değerlendirmelerini içerdiği söylemektedir. Kral Suud Üniversitesi Ktp. Yazma Eserler bölümü 6753 numara kaydıyla bildirdiği nüshanın söz konusu eserin tek nüshası olduğunu da nakleder (Çiçek, 2011: 299-300).

Kahru's-Sûs adlı eseri hakkında *Hediyyetü'l-İhvan, Sefine-i Evliya, Hediyyetü'l-Arifîn, Osmanlı Müellifleri* gibi eserlerde kayıtlar vardır (Gündoğdu, 2000: 253). Bilhassa Muhammed Nazmi alıntılar yaparak eserden bahsetmiştir. Alıntıların Arapça olmasından dolayı bu eserin Arapça olduğunu varsaymak mümkündür (Türer, 2005: 411). *Sefine-i Evliya*'da bu eser, *Kahru's-Sûs İlcâmü'n-Nüfûs* adıyla geçer. Sivâsî Efendi'ye ait eserlerin toplamı nazara alındığında, yukarıda maddelenen eserlere ek olarak Hüseyin Vassaf'ın naklettiği listenin herhangi bir inceleme veya tespite konu olmayan kısmı aşağıda sıralanmıştır:

1. Risâle-i Mufassala fî Hakkı'l-Îmân ve'l-İslâm 2. Risâle-i Mufassala fi's-Salât 3. Şerh-i Hadîs-i Âfâk 4. Metn fi'n-Nahv 5. Metn fi's-Sarf 6. Telhîsû Hasâyisi'n-Nebî (aleyhi's-selâm) 7. Risâle-i Mufassala fi'l-Ecniha 8. Risâle-i Hızr (aleyhi's-selâm)

9. Beyân u Şerhu'l-Kebâir 10. Kerâhiyye 11. Mufassal Şurûtu's-Salât 12. Kitâbu

13. İlmi'l-Kelâm 14. Hadîs-i Erbaîn 15. Hadîs-i Sittîn 16. Kitâb-ı Keffârât-ı Hamse

17. Risâle-i Niyyet 18. Risâle-i Savm 19. Risâle fi'l-Bataleti ve'l-Melâhide (Vassaf, 2015: 482)

Abdülmecid Sivâsî'nin Şerh-i Mesnevî'si

Müellifin eserleri arasında kaynakların genelinde adı geçen ve en meşhur eserlerinden biri olarak takdim edilen *Şerh-i Mesnevî*'si için Muhammed Nazmi, *"Nefsinde bir şerhdir ki tamam Mevlâna'nın muradları üzredir."* demektedir (Türer, 2005: 391). Abdülmecid Sivâsî'nin *Mesnevî* şerhi, devrin padişahının fermanı ile kaleme alınması ve bir nüshasının hazineye kabul edilmesi gibi ayrıntılar düşünüldüğünde o dönem için taltif ve rağbet görmüş bir eser sayılmalıdır. Bununla birlikte Nazmi Efendi, kendi dönemine gelinceye kadar eserin yeterince duyulmadığını, ilim ve tasavvuf erbâbına duyurulmasına bizzat kendisinin vesile olmak istediğini belirtir. 1170 tarihli vakıf mührüne bakılırsa vefatından önce Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi'nin koleksiyonuna dâhil edilmiş görünen nüshanın Nazmi Efendi'nin bahsettiği hazinede kalan nüsha olması muhtemeldir. Çalışmada 3. sırada tavsif edilen bu nüsha Beyazıt nüshası olarak adlandırılmıştır. Mevcut nüshalar arasında en hacimlisi olduğundan yeni bir nüsha bulunmadığı takdirde eserin tekmil edilmiş, son hâli olduğunu kabul etmek mümkündür. İlk sırada tavsif edilen Millî Kütüphane nüshasının ise müellifin kaleme aldığı ilk hâli olduğuna dair bulgular aşağıda kaydedilmiştir. Yapılan çalışmanın bu ikinci kısmındaki incelemede tekmil ve mübeyyez nüsha olan Beyazıt nüshası esas alınacaktır.

Şerh-i Mesnevî'nin Nüshaları

Abdülmecid Sivâsî'nin *Mesnevî* beyitlerini şerh ettiği eserleri için gerek kütüphane kayıtlarındaki adlandırmaların gerekse nüshaların içine düşülen kayıtların yanıltıcı nitelikte olması bazı karışıklıklara sebep olmuştur. Bunlardan birkaçı örnek verilecek olursa; Gündoğdu'nun Katip Çelebi ve İsmail Paşa'dan nakille müellife ait olarak tanıttığı *Müşkilat-ı Mesnevî* adlı eserin kime ait olduğu bilgisi net değildir. Bununla birlikte müellifin *Şerh-i Cezire-i Mesnevî* adıyla bilinen eserinin nüshalarından birinin başında *Şerh-i Müşkilat-ı Mesnevî*, bir diğer nüshasının başında ise *Şerh-i Mesnevî-i Şerif* diye kayıtlar düşülmüştür. Mesnevî şerhlerinin tasnif edildiği bir eserde ise *Şerh-i Cezire-i Mesnevî* nüshası *Şerh-i Ba'z-ı Ebyât-ı Mesnevî* adıyla müstakil bir eser olarak takdim edilmiştir. Yine tarafımızca tanıtılan *Şerh-i Mesnevî* adlı eserin bir nüshası, bir kütüphane kaydında *Şerh-i Cezire-i Mesnevî* olarak görünmektedir. Söz konusu kayıt hatalarının tarafımızca tanıtılan *Şerh-i Mesnevî* nüshalarının tespitinde ciddi bir karışıklığa sebep olmadığını da belirtmek gerekir. Esere ait üç nüshayı Gündoğdu, Abdülmecid Sivâsî'nin hayatı ve eserleri üzerine yapılmış en kapsamlı inceleme olan doktora teziyle ilim dünyasına tanıtmıştır. Sadece dördüncü sırada kaydettiği İzmir (Tire)

Necip Paşa Ktp. nüshasının *Şerh-i Mesnevî*'ye değil de *Şerh-i Cezire-i Mesnevî*'ye ait olduğu bilgisini vermekle bir tashih yapmak yerinde olacaktır (Gündoğdu, 2000: 236-238). Bu çerçevede esere ait üç nüshanın tavsifi şu şekildedir:

1. Millî Kütüphane Nüshası:

Eserin bu nüshası Millî Kütüphane, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Ktp. koleksiyonunda 06 Hk 683 numaralı arşiv kaydında *Şerh-i Mesnevî* adıyla yer almaktadır. Nüsha, 210x145-145x85 mm ebadında, ortalama 20 satırdan oluşan 166 varak hacminde, suyolu filigranlı nohudî beyaz kâğıt ve mıklebli sırtı meşin, bez kaplı, mukavva ciltten oluşmaktadır. Beyitler ve şerh kısımlarının yazımında siyah mürekkep; bölüm başlıklarında ve genel düzenlemelerde beyitlerin ve ayetlerin altını çizerken kırmızı mürekkep kullanılmıştır. İstinsah tarihi ve müstensih kaydına rastlanmamıştır. Eserin geneli şikeste talik hattı ile kaleme alınmıştır. Sadece beş sayfadan oluşan mukaddime kısmında daha farklı bir hat kullanılmıştır.

Eserin ilk sayfasına düşülen notlardan biri, *"Şerh-i Mesnevî-i şerif, Şemsüddin Sivâsi kuddîse sirruh bihattihi"* biçimindedir. Pek çok yerde amcası Şemseddin Sivâsî'nin adıyla anılan ve genellikle de karıştırılan Abdülmecid Sivâsî için burada da hatalı bir kayıt söz konusudur. Hemen altında bu hatayı tashih eden şöyle bir ifade vardır: "*Sîvâsî Hazretlerinin kendü hatt-ı şerifleridir. Gaflet olunmaya vesselam."* Bir sonraki sayfada ise 1229 senesine ait açıklayıcı bir not daha vardır ki verilen tarihe göre bu metin, müellifin vefatından yaklaşık 175 yıl sonrasına aittir. Düşülen kayıt şöyledir:

> "*Tarîk-i Halvetî'den Hazret-i Ebî Eyyûb el-Ensârî'de radiyallâhu anh'da medfûn olan Hazret-i Şeyh Abdülmecid -Şemsüddîn Es-Sivâsî kaddesallâhu sirrahu hazretlerinin ki karındaşı oğlu ve halifesi- Şeyh Abdülmecid Sivâsî kuddîse sirrûh hazretlerinin Sultânu'l-âşıkîn ve bürhânü'l-vâsılîn, nur-u uyûn, erbâb-ı yakîn Hazret-i Mevlâna Celâleddîn Er-Rûmî kaddesallâhu sirrahu'l-âlî hazretlerinin kitâb-ı Mesnevî-i Şerîfi'ne tahrîr buyurdukları şerh-i bî-nazîrdir. Gaflet olunmaya deyu tahrîr olundı."*

Bunların dışında mukaddime bölümünden sonraki boş sayfalara düşülmüş Arapça bir kayıtta geçen *"Müsveddetü'l-fakir Şeyhî 'afâ 'anhu li-Mesnevî Sultâni'l-Arifin Hazret-i Mevlâna Celâlü'l-Rûmî kaddesenallâhu te'âlâ bi-sirrihi ve efâza 'aleynâ bi'r-rahu bi-hürmeti Muhammedin ve âlihi"* sözlerinden bu nüshanın müellife ait müsvedde nüsha olduğu anlaşılmaktadır.

Nazmi Efendi, Hediyyetü'l-İhvan'ında Mevlâna'nın muradı üzere yazılan şerhin nüshasının hazinede kaldığını, müsveddesinin ise oğulları aracılığıyla kendisine intikal ettiğini ve bu yüzden eserin pek duyulmadığını söylemektedir. Müsvedde niteliğinde olan tek nüsha bu olduğu için Nazmi Efendi'nin elinde bulunan nüsha olması muhtemeldir.

Bu nüsha, *Mesnevî*'nin ilk cildinin yetmiş ikinci konu başlığı olan *"Aslanın Kuyuya Bakması ve Kendisiyle Tavşanın Aksini Suda Görmesi"* hikâyesi ve *"Ger zaîfî der zemîn hâhed emân/ Gulgul üfted der sipâh-i âsumân"* beytinin açıklanmasıyla sona erer. Bu beyit, Konya Mevlâna Müzesi nr. 51'de bulunan nüshaya göre 1316. beyittir.

2. Süleymaniye Kütüphanesi Nüshası:

Şerh-i Mesnevî'nin ikinci nüshası Süleymaniye Ktp. Antalya Tekelioğlu koleksiyonunda 391 numaralı arşiv kaydında yer almaktadır. Nüsha, 300x180 - 205x100 mm ebatlarında, 15 satırdan oluşan 307 varak hacminde, kül renkli kâğıda nesih hatla yazılmıştır. Genelinde siyah, metin içi düzenlemelerde yer yer kırmızı ve 26. varaktan itibaren *Mesnevî* beyitlerinde mavi mürekkep kullanılmıştır. Mukaddime ve şerh kısımlarının ilk sayfaları tezhipli, diğer sayfalar da yaldızlı mürekkeple çerçevelidir. Kahverengi deri cilt, kapakta salbek şemse, köşebend ve zencirek kullanılmıştır. Sırt kısmı mavi renkli meşinle onarılmıştır. Nüshanın başında ve sonunda *"Teke Sancağı Mütesellimi Hacı Osman-zâde Hacı Mehmed Ağa"* adına 1211 tarihli vakıf mührü vardır. İstinsah tarihi ve müstensih kaydına rastlanmamıştır.

Nüshanın baş kısmında Abdülmecid Sivâsî'nin esere başlangıç sürecine dair hatıratından bir bölüm vardır. Müellifin kendi anlatımıyla düşülmüş olan kayıt şöyledir:

> "*Bi-hamdillâhi ve'l-minneti Kitâb-ı Mesnevî'ye şerhe havf idüb murâd-ı Mevlâna'yı bilmedin şâyed hatâ idüb mes'ûl oluna didükde, iki def'a rü'yâda zâhir olub, oğul gel kitâbımızı mukâbele idelüm buyurdıklarında meger benim Türkî terceme imiş. Okuduğumda eyüdür, didiler ve müsveddeden on beş kadar cüz bahre düşüb hayli zaman gitdükde çıkardık. Hiçbir harfi bozulmadı. Yanında ba'zı resâ'il var idi, mahvoldu ve bir kerre dahı benim kitabımı elden koma deyü tenbîh itmişlerdi. Nefsimüz tahammül itmeyüb ihmâl itmişdim. Âkıbet sırları Hazret-i zıllullâh sûretinde görinüb teklîf olundıkda kutb-ı sûrî ve kutb-ı ref'î ki zâhiren ve bâtınen üli'l-emrlerdür. Hilâfa mecâl kalmayub şürû' olundı ve bu sırr ve emmâ bi-ni'meti rabbike fehaddis üzre tahdîsen li-*

ni'metillâh âşikara kılındı. Ve minhül-'avn ve'l-meded ve's-sûri ve'l-kevn."

Bu nüsha da *Mesnevî*'nin ilk cildinin elli ikinci konu başlığı olan *"Arslanın Yanına Gitmekte Gecikmesi Yüzünden Av Hayvanlarının Tavşanı Kınamaları"* hikâyesinin baş kısmındaki *"Çün be-hargûş âmed in sagar be-devr / Bang zed hargûş âhir çend cevr"* beytiyle sona erer. Bu beyit, Konya Mevlâna Müzesi nr. 51'de bulunan nüshaya göre 998. beyittir.

3. Beyazıt Devlet Kütüphanesi Nüshası:

Eserin üçüncü nüshası ise Beyazıt Devlet Ktp. Veliyyüddin Efendi koleksiyonunda 1651 numaralı arşiv kaydında bulunmaktadır. Nüsha 295x200 - 200x100 mm ebatlarında, 21 satırdan oluşan 262 varak hacmindedir. İç sayfada ebrû desenli kâğıt, vişneçürüğü deri kaplı cilt ve kapakta ortası kabartmalı şemse kullanılmıştır. Mukaddime kısmının ilk sayfası tezhipli, ilk iki sayfası çerçeveli metin hâlinde, diğer sayfalar sadedir. Beyitler ve bölüm başlıkları kırmızı, metnin geneli ise siyah mürekkeple, beyaz kâğıt üzerine nesih hatla yazılmıştır. Nüshanın başında ve sonunda *"Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi ibnü'l-merhûm el-Hac Mustafa Ağa ibnü'l-merhûm el-Hac Hüseyin Ağa"* adına 1170 tarihli vakıf mührü vardır. İstinsah tarihi ve müstensih kaydına bu nüshada da rastlanmamıştır.

Bu nüsha ise *Mesnevî*'nin ilk cildinin doksan üçüncü konu başlığı olan "*Papağanın Hint Papağanlarının Hareketini Öğrenmesi, Kafesinde Ölmesi ve Sahibinin Ona Ağıt Yakması"* hikâyesinde geçen *"İy zebân to bes ziyânî mer merâ/ Çün toyî gûyâ çigûyem men torâ"* beytiyle sona erer. Bu beyit, Konya Mevlâna Müzesi nr. 51'de bulunan nüshaya göre 1700. beyittir.

Şerh-i Mesnevî'nin Muhtevası

Muhtevasına bakıldığında eser, mukaddime ve şerh olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Müellif, yedi sayfalık mukaddime kısmında alt başlık kullanmamıştır. Ancak bu kısımda öne çıkan noktaları belirtmek için aşağıdaki gibi bölümlemeler yapılabilir:

1. Hamd ve Münâcât
2. Peygamber'e Övgü
3. İmâm-ı Âzam'a Övgü ve Dua
4. Müçtehit Âlimler, Muhaddisler, Müfessirler ve Diğer Ulemaya Dua
5. Kalp Ehli Zâtlara Övgü
6. Şemseddin Sivâsî'ye (Şeyhi ve Amcası) Övgü
7. Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'ye Övgü ve Dua

8. Sultan I. Ahmed'e Övgü ve Dua
9. Eserin Telif Sebebi
10. *Mesnevî*'nin Giriş Sözü Olan "Bişnev" Üzerine Açıklama
11. İlk Hikâye Olarak Seçilen "Ney Kıssası"ndaki Temsiller
12. Şerhe Geçiş

Sâlikâ virmek dilersen meclise ger intizâm

Ön gam-ı dildârı en evvel ta'âm andan kelâm

beyti, şerhe geçiş sözü niteliğindedir. Buradan itibaren eserin mukaddime kısmı biter, *Mesnevî*'nin ilk beytiyle şerhe başlanır. Diğer şerhlerden farklı olarak bu eserde *Mesnevî*'nin dibace kısmının şerhi yoktur. Mukaddimenin son kısmındaki açıklamalar, genel olarak *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinde işlenen "ney kıssası"nın ve özellikle de ilk beytin şerhine hazırlık niteliğindedir.

Sıkça ayet ve hadis iktibası yapılan eserin nüshalarında bu alıntıların mealleri bazen satır arası notu olarak bazen de derkenar notu olarak verilmiştir. Bu notların tamamının müellife ait olup olmadığı veya bir kısmının müstensihler tarafından düşülmüş olabileceği konusu çok belirgin değildir. Daha önce belirttiğimiz üzere incelemede esas tuttuğumuz Beyazıt nüshasından, *Mesnevî*'nin birinci beytine yapılan şerhin bir kısmını örnek olarak alıntılıyoruz.

Örnek Şerh Metni:

> *Bişnev ez-ney çün şikâyet mî-koned*
> *Ez-cüdâyîhâ hikâyet mî-koned*
> *Bilgil ki ba'z-ı nüsahda hikâyet mukaddemdür, şikâyet üzre mukaddem olup ba'z-ı şerrâh bu evlâ dir. [Ekser nüsahda ve nüsha-i Mevlâna'da şikâyet, hikâyet üzre mukaddemdür. Hem-re'y ile gerek ki erbâb-ı rızâ şikâyeti hakîkat-ı şekvâ olmaya belki hikâyeten ola. Ya'nî sûret-i şikâyetden murâdı hikâyetdür. Zîrâ nefs-i râziyye ve marziyye sahibidür. Şekvâ ile şükrân cem' olmaz bir yerde.] Zîrâ hitâb Çelebi Hüsâmadur, dimişler. Ammâ fakîr eyderem; şikâyeti takdîm evlâdur zîrâ Mevlâna gibiler **"innemâ eşkû bessî ve hüznî ilallâh"**dan geçüb Mısr-ı vücûda 'azîz u sultân olanlar makâm-ı şikâyetden geçmişler belki murâd, şikâyetden hikâyetdür dimek ma'nâsını gösterür. Egerçi mürîd iken geçen şikâyetlerini beyân da olsa olur, kemâ seyeci'. Pes neyden murâd istimâ'a kâbil olan tâlibler olmak gerekdür, nitekim **festemi'û lehu** âyetinün hükmi 'âmmdur. Nusûsdan hod murâd namata-i 'âmmedür, mevrid-i hâss da olsa. **Ma'nâ:** Dinle kamuşdan nice şikâyet ider/ Ayruluklardan*

hikâyet ider. ***Tahkîk:*** *Müfessirîn,* ***vec'ale lekümü's-sem'â vel-ebsâr*** *âyetinün tefsîrinde buyurırlar ki bâ'is-i 'inâyet mukaddime-i hidâyet sem' ya'nî istimâ' olduğıçün kulağı göze ve kalbe takdîm itdi. Ve dahı* ***febeşşir 'ibâd, ellezîne yestemi'ûne'l-kavle feyettebi'ûne ahseneh*** *[Muştula, müjde eyle şol kullarıma ki kelâmımı dinleyeler, enfa'ına tâbi' olurlar ya'nî emrümi tutarlar ve nehyimden kaçarlar.] âyet-i kerimesi gösterir ki sâmi'e sa'âdet-i dâreyn ile beşâret-i istimâ' ve kabûle merbûtdur. Pes Hazret-i Mevlâna dahı emrâz-ı kulûb-ı beşere şifâ, cânla istima' ve kalb ü cismle kabûl itmege menûtdur, buyurır. Bu mazmûna işâreten bişnevdir.* ***Ve innemâ eşkü bessî ve hüznî ilallâh*** *[Ya'kûb Peygamber, 'Aleyhi's-selâm firâk-ı Yûsuf'dan elemlenüb gumûmdan Allâh'a şekvâ iderüm, dir.] üzre ve* ***hubbu'l-vatan mine'l-îmân*** *hükmince vatan-ı aslî iştiyâkı ile ma'şûk-ı mutlakun iftirâkı gamını anup şekvâ ve du'ânun cevâzına îmâ buyurır. Be-şart-ı ân ki şikâyet 'adem-i rızâ ile olmaya belki be-tarîku'l-hikâyet ola, anunçün hikâyetle şikâyeti cem' ider.* ***Hâsılı:*** *Tullâb-ı [B5^{b}] 'urefânun kalbleri kapusı münfetih ve sadrları münşerih olmağa miftâh-ı fâtih-i mulakât ve misbâh-ı râfi'-i gayâhib-i Müşkilat* ***festemi'û lehu ve ensitû*** *[Dinlen ve sükût eylen, dimekdür] âyet-i kerîmesi ve* ***es-samtu hükmü ve kalîl fâ'ilü****. [Dili zabt itmek nefs ve şeytâna gâlib ve hâkim olmağun 'alâmetidür ammâ sa'âdet-i sükûta irer âdem azdur.] hadîsi üzre hüsn-i istimâ'dur ve semt-i sükût ve 'adem-i i'tirazdur ve bu emr-i vâcibü'l-imtisâlde nâtıkdan istimâ'a mahsûs degüldür zîrâ* ***ve in min şey'in illâ yüsebbihu bihamdihi*** *[Bir mahlûk yokdur dillü dilsüz, canlu cansuz illâ hep Allâh'un tesbîhini ve tahmîdini ve zikrini söylerler.] mefhûmınca her şey'ün makâl-i hâlîsi vardur. Ehl-i hâle zebân-ı kâlden entakdur. Belki* ***es-sa'îd men vu'iza bi-gayrihi*** *hadîsinün 'umûmı üzre 'urefâdan sa'âdete lâyık olanlar* ***mâ halakna's-semâe ve'l-'arda vemâ beynehümâ bâtılen ve mâ halaknâ hümâ illâ bi'l-hak*** *âyetinün tahkîkinde buyurdıkları üzre bilürler ki arz u semâda vemâ beynehümâ da ma'nâ-yı esmâ ve sıfat-ı Hudâ'dan mâyelenmedin vücûda gelmiş nesne yokdur. Ve cümlenün aslı âlem-i emrdir.* ***İzâ erâde şey'en en yekûle lehü kün fe yekûn*** *bu mazmûndur ve bu 'âlem-i halk ki mülk ü melekûtdur. 'Âlem-i emr ü irâdetden ve sıfât u ceberûtdan çerağ uyarmışdur. Bi yedihi'l-halku vel emru bu mazmûndur.*

Beyt

Sırr-ı o ez-zebâne her zerre
Hod to bişnev ki men niyem gammâz

Sa'âdetli oldur ki bu ma'nâyı anlayub her mahlûkdan bir 'ibret ve va'z haberin ala. Pes ***ve ta'iyehâ üzünün vâi'yeh*** *hükmince alur, kulağla dinleyene çeh ü çünde ve birûn u derûnda bî-ma'nâ-yı sadâ yokdur.*

Beyt

Müstemi' nîst tâ begûyem râst

K'enderîn günbed în nevâ çi nevâst

Asvât-ı vuhûş u nagamât-ı tuyûr ve tanîn-i mekes ve hanîn-i ceres belki kapu sadâsı, kaya yankusı, mîşe zırıltısı cümle sırr-ı Yezdânı ve remz-i tevhîd u Kur'ân'ı izhâr ider. Bîşe-i cehlde kalanlar sît-ı bülbülânı sıklık sanur.

Beyt

Kesânî ki Yezdân-perestî konend

Zi âvâz-ı dûlâb mestî konend

Husûsâ üzn-i insânî sahibleri sırr-ı tevhîd haberin alurlar ve mest olurlar. Kamuş gibi bir mikdâr hevâ duhûlına kâbil, kesâfet-i 'unsuriyyeden hâlî, mahall ü menfezi olan [B6[a]] nesnelerden dinlesünler ki tolı ve musammetden çendân ses çıkmaz.

Beyt

Kalb-i hâlî bulmayan sır sözlerin gûş idemez

Fâş ider bu nükteyi çeng ü ney ü mizmâr u def

İnsâna anunçün mâye-i ma'rifet virildi tâ ki cehd ile gûş-ı harı üzn-i insânda belki ***küntü lehü sem'an ve basaran*** *hadîsi üzre sıfât-ı sem'-i Rahmân'da riyâzet ve mücâhede ile fenâ kılub hevâ-yı sivâdan hâlî dil ü gûş ile sırr-ı tevhîd-i eşyâyı ve temcîd-i melâike-i arz u semâyı tuyalar. Ve dahı* ***fe'tebirû yâ üli'l-ebsâr*** *âyeti* ***ve tefekkeru fî halkıllâh*** *[Allâh'un yaratduğı nesnelere bakub fikr idün.]hadîsi üzre gûş-ı hûş ile ve sem'-i 'ibretle cümle eşyâdan işideler ki cümleden beri sana ney, zebân-ı hâl ile enîni içinde dir ki "Ben mukaddemâ âb u gil içinde neşv ü nemâda ve tena"um u safâda idüm. Hâk u aslumla tamâm tekayyüdüm ve şâh u bergümle muhkem ta'allukum var idi..."*

Eserin Telif Sebebi

Abdülmecid Sivâsî, *Şerh-i Mesnevî*'sinin telif sebebini mukaddime bölümünde yeterince açıklayıcı ifadelerle beyan etmiştir. Bu konuya Muhammed Nazmi Efendi de eserinde yer vermiştir. Müellif ayrıca Süleymaniye nüshasının baş kısmına mukaddimede bahsettiği hatırata dair bir kayıt daha düşmüştür. Nazmi Efendi Hediyyetü'l-İhvan'da Abdülmecid Sivâsî'nin *Mesnevî-i Şerif* üzerine Sultan I. Ahmed Han'ın ısrarlarıyla bir şerh yazdığını, ilk cildin

tamamlanıp diğer ciltlerin müsvedde olarak kaldığını ifade eder. Eserin telifine dair Mevlâna ile Sivâsî Efendi'nin aralarında geçen manevi görüşmeyi de şöyle aktarır:

> *"Hz. Celâleddîn-i Rûmî ile âlem-i hâlde mülakat vaki olup, Hz. Sivasî'ye hitab idüb, benim Mesnevî kitabıma şerh yazmanuz maksudumdur, didiler. Hz. Sivasî dahi özr beyân idüb, hazmen li-nefsihi, "Benim ne haddimdir? Sizin kelimât-ı dürer-bârınuza ıttıla'-ı tahsîl itmek, kande kaldı ki şerh yazmak? Husûsan nice şerhleri var. Bizim şerhimize ne ihtiyaç" didiklerinde, "Hoş, hoş onlar da güzel. Lakin kâl başka hâl başkadır. Benim Mesnevî'mi şerh itmeğe sizin gibi bir ehl-i hâl, sâhib-i kemâl, ilm-i kelâmda mâhir ve fenn-i tasavvufta nâdir gerekdir, buyururlar. Beşeriyyet âlemine geldikde, ihmâl buyururlar. Birkaç gün sonra yine mülâkât iderler; ben size benim Mesnevî'me şerh yazın dimedim mi? buyururlar. Hz. Sivasî yine i'tizar etmek murad itdiklerinde, "Hoş, imdi biz sana topuz ile itdirirüz" deyü buyururlar. Fi'l-vâki, 'ale's-sabâh taraf-ı Padişahî'den hatt-ı şerif ile iki çavuş gelüb kağaz-baha yüz sikke-i hasene getürürler. Hatt-ı şerifi kırâ'at buyurduklarında, "Benim faziletli pederim, bu sâ'at Mesnevî-i Mevlevî'ye şerh yazmağa emrim olmuşdur. Biz de memuruz, dimişler"* (Türer, 2005: 390-391).

Abdülmecid Sivâsî, *Şerh-i Mesnevî*'sinin mukaddime kısmında *Mesnevî-i Şerîf*'in benzersiz güzellikte bir beyana sahip olduğunu ve Kur'ân'ın özü olduğunu söyledikten sonra mânâ ve nüktelerinin remizlerini, ince hakikatlere temas eden noktalarını beyan eden bir şerhin yazılmamış olduğunu belirtir. Mevcut şerhlerde beyitlerin mukayeseli bir şekilde tahlil edilmediğini ve mazmunların tasavvufi sülukta hangi makamlara ait olduğunun belirtilmediğini söyler. Bu çerçevede beyitlerin hangi ayet ve hadis-i şerîfe telmih ve atıf yaptığını açık bir şekilde beyan ve tahkik etme gereğini de dile getirerek *Mesnevî*'nin şerhi vazifesini kabul ettiğini söyler. Nazmi Efendi'nin aktardığı üzere Mevlâna'nın rüyada ısrarlarından sonra Sultan I. Ahmed Han, şerh yazması konusundaki emrini iki askeriyle gönderdiği yüz sikkelik atıyye ve ferman ile Sivâsî Efendi'ye bildirmiştir.

Mukaddimede Mevlâna'nın telkinlerine, maddeten ve mânen ulü'l-emr saydığı padişahın rica ve fermanlarına uymanın farz olduğunu ifade eder. Nüshaların tavsifi yapılırken Süleymaniye nüshasından alıntılanan bir kayıtta müellifin kendi dilinden benzer ifadelere rastlanmıştır. Buradaki nakilde de Abdülmecid Sivâsî, kerâmet derecesinde hâller yaşadıktan sonra bir vazife telakki ederek bu şerhe başladığını belirtmektedir.

Eserde Gözetilen Şerh Kaynakları

Eserin şerh metodu üzerinde durulurken eserde yapılan iktibaslar kısmen istişhad başlığı altında verilmiştir ancak şerhin kaynakları diğer iktibas biçimleriyle birlikte, örneklendirmeler ve çeşitli eserlere yapılan atıflar olmak üzere geniş bir kapsamı içine alır. Şer'î deliller sayılan Kur'ân ve Sünnet (Hadis) elbette bu kaynakların başında gelir. Beraberinde peygamber kıssaları, menşe itibarıyla Kur'ân'a dayalı olarak yine şerhin kaynaklarından biridir. Bunlardan sonra şerhe dayanak teşkil eden şahısların (ashab-ı kirâm, müçtehit âlimler, mutasavvıflar, hakperestliği ile tanınmış tarihi şahsiyetlerin) sözleriyse *"kelâm-ı kibarlar"* başlığı altında değerlendirilmiştir. Bu çerçevede Abdülmecid Sivâsî'nin şerhinde gözettiği kaynaklar şu başlıklar altında toplanabilir:

Kur'ân-ı Kerim

"Ve men a'rada 'an zikrî fe inne lehu ma'îşeten dankâ[37] *tıbkınca 'ömri kalb-i mükedder ü kâsî ile dar dirlükle geçe ammâ 'ışk-ı ilâhî erbâbına 'aceb yoldur ki anun sâlikleri yoruldıkça sebük-bâr olub menzil keser ve meydân alurlar."* [B20b]

Klasik edebiyatın en temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim, bir Kur'ân tefsiri sayılan *Mesnevî-i Manevî*'nin şerhinde de tabiî olarak referans kaynaklarının başında gelmektedir. Bazen tam cümle biçiminde ayetin tamamının, bazen yargı ifade eden söz öbeği veya edat öbeği biçiminde ayetlerin bir kısmının kalıp/klişe olarak iktibas yapıldığı görülmektedir.

Hadis

"Hasılı hakâyık-ı ekvânı cemi'ân ve dekâyık-ı Kur'ân'ı 'umûmen vefku'l-kabiliyye fehm ider. ***El-mü'minü yenzuru bi-nûrillâh***[38]***, ve'l-mü'min mir'âtü'l-mü'min***[39] bu mazmûndur ki sıfat-ı Rabb-i mü'min 'abd-i mü'mine âlet-i ma'rifet olur." [B12[b]]

Hadislerde de çoğunlukla ayetlerde olduğu gibi şerhin bağlamına dâhil olan kısım alıntılanmıştır. Yapılan iktibaslar bazen mazmun biçiminde, söz öbeği hâlinde; bazen de cümle boyutunda olur. Ancak hadis metninin tamamının alıntılandığı pek görülmez.

---

37 Her kim de benim zikrimden (Kur'an'dan) yüz çevirirse, mutlaka ona dar bir geçim vardır. (Taha 124)

38 Gerçek mü'min Allah'ın nuruyla bakar.

39 Mü'min mü'minin aynasıdır.

Kur'ân Tefsirleri

"Rûzbân-ı Baklî Hazreti 'Arâyis nâm tefsîrinde velev lâ haşyeti 'ademi fehmike lekultu re'â rabbehu vehüve fî firâşihi kemâ ra'âhu fî makâme mâzâğa'l-basar buyurduğı…" [B13[a]]

Rûzbihân-ı Baklî'nin Arâ'isü'l-Beyan adlı işârî tefsirine yapılan atıf, örnektir.

Peygamber Kıssaları

"Ney-vâr baş ayak bir idüb ve 'âlem-i bî-mekâna ve cihân-ı bî-zamâna kadem basub ezel ve ebed arasında berzâh-ı vücûdın mahv idüb ikisin bir iden mürşid-i kâmil olanlar da bir yâr-ı hakîkîden ayrılduğın bilüb derdin çekene musâhibdür ve mahrem ü muhibb-i sâdıkdur ki Dâvud 'Aleyhi's-selâm'a vahy olundı ki: ***Yâ Dâvud, izâ raeyte lî tâliben fekün lehu hâdimen.*** *[Hazret-i Hak Dâvud Peygamber 'Aleyhi's-selâm'a vahy itdi ki: Yâ Dâvud, kaçan bana bir tâlib ve 'âşık bulasın, ana hidmet-kâr ol! Ya'nî mürşid ve reh-nümâ ol!]"* [B16[a]]

"Hazret-i 'Îsâ 'Aleyhi's-selâm tecerrüdi eyyâmında bir kimseyi gördü ki avucı ile su içer, çanak da dünyâ imiş diyü götürdi, atdı. Eger ignesi, yol çalusı ve ipligi ayak bağı olmasa semâ-i çârümi de geçerdi, didiler." [B30[a]]

Görüldüğü üzere şarih, peygamber kıssalarından, beyitteki mazmunların çözümlenmesine odaklı olarak bağlama dönük, kısa ve öz iktibaslar yapmaktadır.

Kelâm-ı Kibârlar

"Ve men meneha'l-cühhâle 'ilmen edâ'ahü

Ve men mene'a'l-müstevcibîne fekad zalem[40]*"*[B8b-9a]

Bu beyit İmam Şâfî'nin Divan'ından alıntılanmıştır. Bir manzumeden alıntı olsa da müçtehit alimlerden olan İmam Şâfî'nin sözleri kelâm-ı kibâr olarak nakledilegelmiştir.

"Ristâlîs [Aristo] *eydür emrâz-ı rûhun 'ilâcı dârû-yı edebdür. Kirmânî* [Evhâdüddin-i Kirmânî] *eydür: Edeb kendiden büyüge ta'zîm, akran ile hulûs-ı muhabbet, kendiden küçüge merhametdür."* [B35[b]]

Şarih, hükemâ tabir edilen Batılı filozofların (Aristo) sözlerine de, mutasavvıfların (Evhâdüddin-i Kirmânî) sözlerine de aynı kapsamda yer verebilmektedir.

[40] Cahillere ilim veren, o ilmi kaybetmiştir/ Hak edene engel olan da zulmetmiştir.

Bu mak'ad-ı sıdka kadem-ı sıdkla basanlarun her şa'resinden belki heme eşyâdan bu sadâyı işitmek nakd-i vakt olur ki ***leyse fi'd-dâr gayruhu'd-deyyâr.***[41] [B13b]

Buradaki iktibas da sufiler arasında anonim olarak söylenegelen sözlerdendir.

***Mesnevî-i Manevi* Beyitleri**

"Pes Hazret-i Mevlâna da:

Meksel ez-peygâmber-i eyyâm-ı hîş
Tekye kem kün ber fen u ber kâm-ı hîş

[Bu beyt Mesnevî'nün âhir mahallinde mestûrdur.] buyurduğı üzre ke-ennehû dir ki…"[B12[a]]

Şarih, *Mesnevî-i Manevi*'nin şerhinde, eserin kendinden de örnekler vermiştir. Yukarıdaki beyit *Mesnevî*'nin dördüncü cildinden alıntılamıştır.

Fars Şairlerinin Şiirleri

"Sırr-ı o ez-zebâne her zerre
Hod to bişnev ki men niyem ğammâz

Sa'âdetli oldur ki bu ma'nâyı anlayub her mahlûkdan bir 'ibret ve va'z haberin ala." [B5[b]]

Yukarıda geçen Farsça beyit, Fahreddin-i Irâkî'nin Divan-ı Eş'âr adlı eserinin Terci'ât kısmındaki bir şiirden alıntıdır.

Osmanlı Şairlerinin Şiirleri

"Gün yüzün görmeyeli cümle günüm dün gibidür

Ne gicem giceye benzer ne günüm gün gibidür.

Ya'nî derd-i 'ışk ol kadar gönlimüzi gözimüzi ve havâss-ı vücûdımuzı kapladı ki gündüz bize giceden ziyâde safâ virmez oldı." [B19a]

Yukarıdaki mısralar, Karamanlı Nizamî'nin Divan'ından alıntıdır.

---

41 "Evde, ev sahibinden başkası yoktur." anlamına gelen bir sufi sözüdür.

Müellifin Kendi Şiirleri

Beyt li-Muharririhi

"Her kanda bakar ʿârif, ʿirfân haberin söyler
Ağyârı yitürdükde vicdân haberin söyler

Bu mahalde ʿâşık vücûd-ı ʿilmî ve ceberûtîsiyle hakîkât bâzârına kadem-ı sıdkla basar." [B12^{b}]

Şarih çeşitli kaynaklardan şerhini oluştururken sıkça kendi şiirlerinden de iktibaslar yapmıştır.

Eserde Gözetilen Şerh Metodu

Şarih, *Şerh-i Mesnevî*'de ilk beytin şerhini diğer beyitlere göre uzunca yapar. Şerh düzenine bakıldığında genellikle önce ***"mana"*** başlığı ile beytin meâlinin verildiği, sonra ***"tahkik"*** başlığı altında mananın açıldığı ve ***"hâsılı"*** başlığı ile şerhin özetlendiği görülür. Eserin ileriki sayfalarında bazen bu başlıkların kısaltma hâlinde verildiği bazen de hiç başlık kullanılmadan şerhin yapıldığı görülmektedir. Beytin manası sade bir cümle ile verildikten sonra sıkça yapılan ayet ve hadis iktibaslarıyla beyitlerde iç içe dercedilmiş olan mazmunlar ve nükteler açıklanmaktadır.

Eserin devamına nispeten ilk yirmi beş beyitte mufassal şerh yapıldığı, sonrasındaki beyitlerin şerhinin çoğunlukla birer paragraf hacminde mücmel kaldığı, bazı beyitlerinse sadece manasını vermekle yetinildiği görülmektedir.

Şarih, şerhe başlarken ilk beytin tam meâlini vermeden önce *Mesnevî* şarihleri ve muhipleri tarafından farklı yorumlanmış olan konulara temas etmiş; şikâyet-hikâyet kavramlarının öncelik-sonralık durumu ve ney istiâresiyle kast edilenin ne olduğu gibi temel kabullere değinmiştir. Sade bir nesir çevirisi ile beytin anlamını verdikten sonra tahkik kısmında da ele aldığı bu konuları yorumlamaya devam etmiştir. Müellif anlatımın doğal akışı içinde başlıklandırma yapmadan, doğrudan geçiş yaparak bir bakıma mukaddime ve şerh kısımlarını birleştirmiştir.

Metin Şerhinde Bir Tahkik Metodu Olarak İstişhâd

İstişhâd, dil bilgisi kurallarını, kelimelerin yapı ve anlamlarını kanıtlamak üzere doğruluğu kesin olan misaller getirmek anlamında bir edebiyat terimi olarak tanımlanmıştır (Durmuş, 2001: 396). Bir yöntem olarak Arapçayı, yedinci yüzyılda Arap toplumunda hızla yayılmakta olan dil hatalarından koruma gayesi

ile kullanıldığı ve bunun da doğruluğu konusunda şüphe duyulmayan Arap kelamının şahit gösterilerek yapıldığı nakledilir. Aynı zamanda sahabe ve tâbiin devrinde, Kur'ân'ın garîb ve müşkil kelimelerinin şiir örnekleriyle istişhad edildiğine dair rivayetler aktarılmıştır. Ayrıca İbn Abbas'a ait olarak muhtelif kaynaklardan nakledilmiş olan *"Kur'ân'dan bir şeyi anlayamadığınızda onu şiirde arayın, zira şiir, Arapların divanıdır."* ifadesinin de sonraki dönemlerde şiir sözlerinin istişhad kastıyla kullanımına dayanak teşkil ettiği söylenebilir (Efe, 2022: 4). İstişhâd terimi "bir sözün ardından onu pekiştiren ve doğruluğunu kanıtlayan atasözü, vecize ve temsil niteliğinde bir söz zikretme anlamında edebî sanat" olarak da tanımlanmıştır (Durmuş, 2001/2: 398).

Çıkış noktası Arapçanın korunması ve Kur'ân-ı Kerim'in doğru yorumlanması gibi amaçlara dayanan istişhad kavramı, zaman içinde edebî sanatlar bağlamında temsîlî istiâre niteliğinde ve dil bilgisi çalışmalarında ve klasik edebiyat incelemelerinde bir tahlil ve şerh metodu olarak kullanılmıştır (Dağlar, 2009: 130; Tanyıldız, 2010: 82). Türkçe belagat kitaplarında pek bulunmayışının sebebi ise kavram olarak irsâl-i mesel ve iktibas sanatlarının daha ziyade tercih edilmiş olmasındandır (Uzun, 2001: 398). Güncel literatürde sözün inandırıcılığını artırmak için kullanılan düşünceyi geliştirme yöntemlerinden "tanık gösterme"ye karşılık geldiği söylenebilir. Metin şerhinde şarihin yaptığı tespitleri ve bulduğu nükteyi tahkik maksadıyla yaptığı iktibaslar, istişhad kavramını gündeme getirmektedir. Estetik göndermeler niteliğindeki iktibasların daha çok nazımda karşılığının olduğu ve nesirde yapılan iktibaslarınsa çoğunlukla işlevsel temele dayandığı düşünüldüğünde metin şerhlerindeki iktibasların pek çoğu, şarihin sözünü sağlam bir yere dayandırma gayesinin sonucu olarak istişhad kapsamında değerlendirilebilir.

Ayetlerden İstişhad

"…bâis-i 'inâyet mukaddime-i hidâyet sem', ya'nî istimâ' olduğıçün kulağı göze ve kalbe takdîm itdi. Ve dahı ***febeşşir 'ibâd, ellezîne yestemi'ûne'l-kavle feyettebi'ûne ahseneh***[42] *âyet-i kerîmesi gösterir ki sâmi'e sa'âdet-i dâreyn ile beşâret, istimâ' ve kabûle merbûtdur."* [B5ª]

Şarih, dinlemek kavramının şerhi bağlamında Kur'ân'ın bu konuya bakan bir ayetinden delil getirmiştir.

"Zîrâ kelimât-ı nûraniyye-i meşâyıh mişkât-ı kalb-i Muhammedîden muktebesdür ki ol çerâğı dutan ma'şûka yol bulur. Anunçün sözlerinde ***vemâ yentıku 'ani'l-hevâ***[43] *üzre te'sîr-i cezbe-i vahyî vardur. Zîrâ 'ayn-ı ilhâmdur."* [B8ª]

---

42 O hâlde kullarımı müjdele! Onlar ki sözü dinleyip de onun en güzeline uyarlar. (Zümer 17-18)

43 Ve o (Hz. Muhammed), hevasından konuşmaz. (Necm 3)

Burada ise Peygamber sözlerini hakikat telakki etme gerekliliğini bir ayetin hükmüne dayandırmıştır.

Hadislerden İstişhad

"İnne'r-racüle izâ radiye hedye'r-racüle fehüve mislehü *[Bir kişi bir kişinün irşâdına râzı olsa giderek anun sıfatına girer.] hadisi üzre bana hem-zebân ve hem-nefes ola ve illâ kalb ü 'uzvı yabana müteveccihler bana hem-sırr olamaz."* [B9[b]]

Temsîlî olarak ney'in insanlar arasından kendine sırdaş arayışında mikyas olarak ifade ettiği mana için hadis-i şeriften istişhad yapılmaktadır.

"İsti'dâd tuhm gibidir. Elbette cins bitürür. Çünki tuhmımuz ***küllü mevlûdin yûledü 'ale'l-fıtrati***[44] *üzre tuhm-ı fıtrat-ı İslâmiyyedür. Elbette ânı bitürürdi."* [B10[a]]

İnsanın yaratılışının mahiyeti tarif edilirken hadis-i şeriften istişhad yapılmaktadır.

Din Büyüklerinin Sözlerinden İstişhad

"İmâm-ı A'zam'un ***talebü'l-'ilmi fârizatün 'al'â külli müslimin ve müslimetin*** *hadîsinde murâd 'ilm-i hâldür, buyurduğı üzre hâl-i bâtınumı ve derd-i derûnumı aramadılar. Anunçün beni bilemediler ve cânla sevemediler. Pes sırr-ı ma'rifetümi bulamadılar."*[B11[b]]

İslam dininde bir konuyu hükme bağlayacak kaynaklar şer'î deliller diye adlandırılır. Kitap ve sünnetten sonra şer'î delillerin üçüncüsü olan icmâ ise ilk iki delile hâkim olan âlimlerin aynı içtihatta birleşmeleri demektir. Yukarıdaki ifadede bir müçtehit alim olan İmam-ı Azam'ın bir hadis yorumuna bağlı kalarak istişhad yapılmıştır.

"Ebu'd-Derdâ Hazretleri haste iken maraz u teşekkî nedendür dinildükde, günâhumdandur didi. Kalbün ne ister didiler. Rabbimün ma'rifetin didi. Sana bir tabîb getürmeyelüm? didiler. Beni tabîb haste itdi, didi." [B15[a]]

Sahabe-i Kiram'dan Hz. Ebu'd-Derdâ'nın nükteli bir sözü istişhad kastıyla nakledilmiştir.

Şiir ve Şair Sözlerinden İstişhad

"Eger harâret-i zeker ve nâr-ı 'atş anı mahv itse yirine 'ışk u muhabbet ve nâr-ı hayret gelüb hacebât-ı sivâyı yakar ifnâ ider. Bu ma'nâya işâreten Yazıcıoğlı buyurır:

---

[44] Her çocuk fıtrat (doğal din olan tevhit inancı) üzerine doğar.

Ya sen mahcûb ya ben mahcûbam ey yâr
Göyün ağrum içünde kalmasun yâr"[B15[a]]

Yukarıda işlenen manayı daha kuvvetle vurgulamak için Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'ye ait bir beyit zikredilmiştir.

"Tefekkür ise terk-i bâtıldur, kalbi ğayrıdan üzmek, muhabbet-i asla ulaşdurmakdur. Bâtıl, mâsivallâhdur ki ***"Eş'aru kelimetin kâlethâ el-'Arabu kavlu Lebîdin: Elâ küllü şey'in mâ halallâhe bâtılu."***[45] *buna delîldür. Pes bâtıla meyl de bâtıldur*." [B8b]

Eserde Arapça olarak alıntılanmış yukarıdaki ibarede Muallaka sahibi, İslam şairi Lebîd b. Rebîa'nın bir sözüyle istişhad yapılmıştır.

Sıralı İktibaslar

"Nitekim Seyyidü't-tâ'ife Cüneyd-i Bağdâdî şeyhine ki Serî-i Sakatî'dür râh-ı 'ışkda inkisâr u perîşânlığından şekvâ niyyetine geldükde serâ-yı Cüneyd'e bir kâğıd atdı, anda yazılmış ki:

Mısra'

Lâ fi'n-nehâri velâ fi'l-leyli lî-ferahun

Fe lâübâ lî etâle'l-leylü em kasurâ[46]

Şi'r

Subbet 'aleyye mesâ'ibün lev ennehâ

Subbet 'ale'l-eyyâmi sırne leyâliyâ[47]

Mısra'

Gün yüzün görmeyeli cümle günüm dün gibidür

Ne gicem giceye benzer ne günüm gün gibidür.[48]

Ya'nî derd-i 'ışk ol kadar gönlimüzi gözimüzi ve havâss-ı vücûdımuzı kapladı ki gündüz bize giceden ziyâde safâ virmez oldı." [B18[b]-19[a]]

Şarih, farklı dönemlere ait olmak üzere manzum veya mensur çeşitli kaynaklardan, aynı nükteye atıf yapan ardışık iktibaslar yapmaktadır. Bu yöntemle

---

45 Arapların söylediği en güzel söz, Lebid'in sözüdür: Şüphesiz Allah'tan başka her şey batıldır.
46 Benim için gündüz de gece de ferahlık yok. / Geceler uzun veya kısa olmuş ne önemi var.
47 Başıma öyle musibetler geldi ki (bunlara geçmiş ve gelecek bütün) günler maruz kalsa (hepten) gecelere dönüşürdü. (Hz. Fatıma'nın Hz. Peygamber için yazdığı bir mersiyeden alıntıdır.)
48 Mısralar, Karamanlı Nizamî'nin Divan'ından alıntıdır.

hem açıklanan nükte için daha geniş bir düşünce alanı oluşturulduğu, hem de işlenen mananın daha güçlü bir şekilde vurgulandığı söylenebilir.

Kalıp (Klişe) İktibaslar

"Hasılı nâr-ı tefrikadan halâs isteyen 'urefâ kalbine girsün tâ ***ve men dehalehu kâne âminen***[49] *sa'âdetin bulub nüfûs-ı zâyi'adan ve hâlikînden olmaya."* [B17ª-B17ᵇ]

Burada ayetten yapılan kısmî iktibasla birlikte emniyet kavramı klişeleştirilmiş ve saadet sözcüğü ile tamlama kurulmuştur.

"Nâr-ı vahdet ihrâk idüb ***lî me'allâh***[50] *demine irer ki insân-ı mükerrem bu vakte irmekiçün halk olınmışdur."* [B13ª]

Burada da hadisten alıntılanmış olan söz, Hz. Peygamber ile Allah arasındaki yakınlığı temsil eden bir klişe olarak kullanılmıştır.

Beyitler Arası Ardışıklık İlişkileri

"…hadisi üzre bana hem-zebân ve hem-nefes ola ve illâ kalb ü 'uzvı yabana müteveccihler bana hem-sırr olamaz. ***Meger*** *aslından ayrılduğın bile ve vatan-ı aslîsinün firkatin çeke. Pes nâyuñ inildisinün sebebi ve âteş-i firkatle ciğeri suhte olanlarun ğumûmını ve lisân-ı hâl ve zebân-ı isti'dâdla matlûbların beyân idüb buyurır:*

Herkesî k'û dûr mând ez-asl-ı hîş
Bâz cûyed rûzgâr-ı vasl-ı hîş

Herkes ki ırak kaldı kendi aslından girü ister kendi vaslı 'âlemini yâhud vaslı eyyâmını." [B9ᵇ]

Burada şarih "meger" sözcüğüyle başladığı cümlelerle bir sonraki beytin açıklanmasına hazırlık yapmak suretiyle şerhin anlatımında beyitler arasında bir ardışıklık ve estetik geçiş sağlamaktadır.

Şarihin Beyitten Mazmunsal Çıkarımları

"Kamuşlıkdan beni ki kesmişlerdür. Andan beru inildimden er u 'avrat inilemişlerdür. Mazmûn budur ki kesret-i ekl ü şürb ve ihtilât-ı gâfilîn ile küdûret-i nisyân ve zulmet-i kalb tahsîl idüb geldügüm vilâyetümi unutmışdum. Kaçan ki mürşid beni riyâzet u halvet ile bu iki belâdan kurtârdı. ***Ve zekkir fe inne'z-zikra***

---

49 Oraya kim girerse, güven içinde olur. (Âl-i İmran 97)

50 **Benim Allah ile öyle anlarım olur ki** ne bir melek ne de bir nebi öyle bir yakınlığı elde edebilir.

tenfe'u'l-mü'minîn[51] *hitâbına lâyık musâhib itdi. Kesâfet-i 'anâsırdan dil-i müncelî olub ol tezkîr ile mütezekkir ve âlem-i aslumı mütefekkir olmış idüm."* [B7^{b}-8^{a}]

Şarih, *Mesnevî* beyitlerinden özellikle seyr ü süluk adabına dair mazmunlarının tespitini şerhin odak noktasına koymuştur. Eserin telif sebebinde de beyan ettiği maksada uygun olarak neyin metaforik öyküsünü kendi mecazlar dünyası içinde şerh ederken beyte gizlenmiş tasavvufi mazmunları çözümlemektedir.

Şerhte Farklı Anlamlandırma İhtimalleri

"Ney mutlakâ eger yâr-i mecâzîden eger yâr-ı hakîkîden ayrılana hem-hâl ü hem-derd ü müsâhibdür. Bu takdîrce "yâ" tenkîr içündür. Yâhûd ney ezelde yâ kadîm ve mahbûb-ı hakîkî ile müçtemi' iken elestde andan ayrılub kesilüb belâya düşenlere musâhib olur ve derd-i kadîmi andurur ve anun zâhirde olan sûrî perdeleri ve nağamât-ı pür-sûzı bizüm bâtınımuzda olan ma'nevî hicablarımuzı kaldırdı ve bizi bî-sabr u bî-hayâ ve bî-karâr u bî-sükûn itdi. Bu takdîrce "yâ" vahdet içündür. [B16a]

Şarih, *Mesnevî* müellifinin maksadına uygun anlamı yakalama noktasında farklı veya çoklu şerh ihtimallerini de değerlendirmektedir.

Soru-Cevap Yöntemi

"Su'al: Neyden murâd vâsıl-ı kâmil olınca şekvâ niçündür?

Cevâb: Murg-ı râh bedene girmedin sâfî nezd-i Hak'da kâyin ve musâhib idi. Köhne sarây-ı tene konmağla gâhî fânî yuvası ta'mîri ile mukayyed olub tecellî-i mutlakdan dûr olur ki men sülibe'z-zikra fekad 'uzil buyurdılar." [B7b]

Abdülmecid Sivâsî, daha çok iktibaslar üzerine kurduğu şerh metodunda soru-cevap yöntemine de yer vermiştir.

Sonuç

Abdülmecid Sivâsî, önce Anadolu'da Sivâsî Dergâhı'ndaki hizmetiyle sonra da İstanbul'un selâtin camilerindeki vaazlarıyla geniş kitlelere hitap etmiş, kendi devrinde Halvetîlik usul ve erkânını etkin bir şekilde temsil etmiş, önemli bir âlim ve mutasavvıftır.

[51] Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt mü'minlere fayda verir. (Zâriyat 55)

Her ne kadar amcası ve şeyhi Şemseddin Sivâsî'nin gölgesinde kalmış gibi görünse de ilmî donanımıyla tasavvufi derinliği şahsında birleştirmiş olması, devrinin padişahlarının teveccühünü kazanması ve Devlet-i Aliyye içinde bir dönemin fıkıh eksenli tartışmalarına damga vurması gibi yönleri onun mümtaz bir şahsiyet olduğunun alametleridir.

Abdülmecid Sivâsî, Mevlevi geleneği içinde yetişmiş bir sufi değildir. Onu diğer *Mesnevî* şarihlerinden ayıran noktalardan biri budur. Halvetî tarikatına amcası Şemseddin Sivâsî vesilesiyle intisab etmiş olan Abdülmecid Sivâsî, manevi saiklerle ve padişah fermanıyla büyük bir mesuliyet sayarak başladığı *Şerh-i Mesnevî*'nin ancak ilk cildini tekmil edebilmiştir. Şerhin diğer ciltlerinin müsvette olarak kaldığı bilgisi nakledilse buna dair de tespit edilmiş bir nüsha kaydı mevcut değildir.

Müellif, mevcut şerhlerde beyitlerin karşılaştırmalı olarak tahlilinin yapılmadığını ve beyitlerdeki mazmunların tasavvufta hangi makamlara karşılık geldiğinin belirtilme gerekliliğini ifade eder. Sivâsî'nin şerh metodunda özellikle dikkati çeken nokta budur. Eserde beyitlerin hangi ayet ve hadis-i şerîfe telmih ve atıf yaptığını açıklama gayretiyle bilhassa *Mesnevî-i Manevi*'nin tasavvuf sülukuna dair gizli kalan manalarının tespiti amaçlanmıştır.

Kaynakça

Abdülmecid Sivâsî, *Şerh-i Mesnevî,* Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi nr. 1651. https://portal.yek.gov.tr/works/detail/544375 [Erişim Tarihi: 30.09.2023].

_____ *Şerh-i Mesnevî,* Millî Kütüphane Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi nr. 06 Hk 683. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/serh-i-mesnev%C3%AE/60372 [Erişim Tarihi: 30.09.2023].

_____ *Şerh-i Mesnevî,* Süleymaniye Kütüphanesi Antalya/Tekelioğlu, nr. 391. https://portal.yek.gov.tr/works/detail/401004 [Erişim Tarihi: 30.09.2023].

Altuntaş, İhramcızâde Hacı İ. H. (2010). *Sivasî Efendi Kaddese'llâhü Sırrah'ül Azîz, Kaza ve Kader Risâlesi*, İstanbul: Gözde Matbaacılık.

Avşar, Z. (2017). *Mesnevî 1. Cilt*, Kayseri: İncir Yayıncılık.

Ay, A. (2014). *Abdülmecid Sivâsî Divanı, İnceleme-Metin*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.

Aydın, F. (2019). *Abdülmecid Sivasî Şerh-i Cezire-i Mesnevî (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*. Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.

Ceyhan, S. (2004). Mesnevî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, 325-334. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/Mesnevî--Mevlâna [Erişim Tarihi: 12.10.2023].

Çiçek, M. (2011). Nisâ Sûresi 65. Âyete Dair Abdülmecid Sîvâsî'nin Bilinmeyen Bir Risalesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. XV, 1, 293-317.

Dağlar, A. (2009). *Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. cilt) (inceleme-tenkitli metin-sözlük)*. Doktora tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

Durmuş, İ. (2001). "İstişhâd", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 23, https://islamansiklopedisi.org.tr/istishad--arap-dili. [Erişim Tarihi: 04.10.2023].

Durmuş, İ. (2001). *"İstişhâd", TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 23, https://islamansiklopedisi.org.tr/istishad--edebi-sanat#1. [Erişim Tarihi: 05.10.2023].

Efe, M. E. (2022) Arap Gramerinin Şiirle İstişhâdına Yönelik Eleştirel Yaklaşımlar. *Iğdır Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 20.

Güleç, İ. (2008). *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri.* İstanbul: Pan Yayıncılık.

Gündoğdu, C. (2000). *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid Sivasî Hayatı ve Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Karaismailoğlu, A. (Çev.) (2007). *Mesnevî Mevlâna (Tam Metin).* Ankara: Akçağ Yay.

Kılıç, M. (2005). *Ebu'l-Hayr Abdulmecid b. Muharrem E's-Sivâsî'nin Fatiha Tefsiri.* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.

Mehmed Nazmi. (1256). *Hediyyetü'l-İhvan.* Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmûd Efendi nr. 4587. https://portal.yek.gov.tr/works/detail/258263 [Erişim Tarihi: 30.09.2023].

Örs, D. ve Kırlangıç, H. (Çev.) (2015). *Mesnevî-i Ma'nevi.* İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Receb Sivâsî (1089). *Necmü'l-Hüdâ fî Menâkıbi'ş-Şeyh Şemseddin Ebi's-Senâ',* Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail nr. 694/2. https://portal.yek.gov.tr/works/detail/296794 [Erişim Tarihi: 30.09.2023].

Tâhirü'l-Mevlevi (Çev. ve Şrh.) (1963). *Mevlâna Mesnevî,* 1. Cilt, İstanbul: Selam Yay.

Tan, H. (2006). *Abdülmecid Sivâsî'nin Mesnevî Sözlüğü (İnceleme-Metin-Sözlük).* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya.

Tanyıldız, A. (2010). *İsmâîl Rüsûhî-yi Ankaravi Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (I. Cilt)*. Doktora tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

Toparlı, R. (1984). *Abdülmecid Sivasî-Dîvânçe.* Sivas: Dilek Matbaası.

Toparlı, R. (2015). *Abdülmecid Sivasî Divançesi.* Sivas Belediyesi Yay.

Türer, O. (2005). *Osmanlılarda Tasavvufi Hayat, Halvetîlik Örneği, Mehmet Nazmi Efendi'nin Hediyyetü'l-İhvan'ı.* İstanbul: İnsan Yayınları.

Uysal Bozaslan, S. (2016). *Abdülmecid Sivasî'nin Şerh-i Cezire-i Mesnevî'si (Metin-İnceleme) ve Yûsuf-ı Sîneçâk'in Cezire-i Mesnevî'sinin Türkçe Şerhleri (Karşılaştırma-Sadeleştirilmiş Ortak Metin)*. Doktora Tezi. Trabzon: KTÜ.

Uzun, M. İ. (2001). "İstişhâd", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 23, https://islamansiklopedisi.org.tr/istishad--edebi-sanat#2-turk-edebiyati [Erişim Tarihi: 05.10.2023].

Vassaf, O. Hüseyin (2006). *Sefine-i Evliya* (III. Cilt). (hzl. Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Yıldırım, Y. (2015). Abdülmecid-i Sivasî'nin Manzum Kasîde-i Hamriyye Tercümesi. *İstem,* 25.

Yılmaz, M. (2013). *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*. İstanbul: Kesit Yay.